ISSN 0353-295X (Tisak) 1849-0344 (Online)
Radovi - Zavod za hrvatsku povijest
Vol. 57, br. 1, Zagreb 2025.

UDK: 94(497.5Senj)"652"(091)
Izvorni znanstveni rad
Primljeno: 1. 10. 2025.
Prihvaćeno: 15. 11. 2025.
DOI: 10.17234/RadoviZHP.57.03

Nehaj (Senj): nove spoznaje o naseljenosti i povezanosti kasnoželjeznodobne Senije*

O funkciji i karakteru nalazišta na brdu Nehaj – istaknutog uzvišenja smještenog južno od užeg središta Senja – u dosadašnjoj su arheološkoj literaturi iznesena različita tumačenja. Na temelju rezultata terenskog pregleda, analize površinskih nalaza i novootkrivenih tragova arhitekture u radu se argumentira kako je potencijalno riječ o utvrđenom nalazištu gradinskog tipa koje je predstavljalo integralni dio naseobinske zone predrimske Senije. Različiti importirani predmeti – ulomci helenističkih i kasnorepublikanskih amfora, čepova za njihovo zatvaranje, fine stolne keramike, numizmatički i drugi nalazi – ističu se kao snažan pokazatelj gospodarskih, naseobinskih i trgovačkih aktivnosti na Nehaju u razdoblju od kasnog 3. do 1. stoljeća pr. n. e. U tom se kontekstu Nehaj izdvaja kao jedna od ključnih točaka za razumijevanje složene prostorne organizacije, gospodarskih procesa i društvenih promjena koji su oblikovali završnu fazu preobrazbe lokalne kasnoželjeznodobne zajednice u rimsko urbano središte. Posebna pažnja pridana je brojnim ulomcima amfora i čepova amfora koji reflektiraju intenzitet pomorske trgovine i podcrtavaju snažnu posredničku ulogu Senije u regionalnim mrežama povezanosti tijekom posljednjih stoljeća prije n. e.

Uvod

Brdo Nehaj – blago uzvišenje južno od užeg središta današnjeg Senja, s istoimenim vrhom koji kruni prepoznatljiva kamena utvrda, jedan od simbola grada – plijeni pozornost arheološke struke još od 19. stoljeća. Tragom brojnih površinskih ulomaka amfora razasutih po njegovim zapadnim padinama, među kojima bilježi i jedan obod sa žigom NICO, već J. Brunšmid iznosi mišljenje o postojanju „nekropole u kojoj su se spaljeni pokojnici pokapali u velikim zemljanim amforama".[1] Njegove zaključke kasnije nekritički prihvaćaju K. Patsch[2] i J. Klemenc,[3] a teoriju o postojanju velikog žarnog groblja, „jednog od najvećeg

* Ovaj je rad nastao u okviru projekta Transformacije identiteta kroz prošlost (TIPS) koji financira Europska unija – NextGenerationEU, i provodi se pri Institutu za arhelogiju.

1 BRUNŠMID 1898: 172.

2 PATSCH 1990: 91–92.

3 KLEMENC 1940: 10.

Slika 1. Pogled na Nehaj (foto: P. Domines Peter)

u Hrvatskom primorju“, koje je trajalo „od prvog stoljeća carstva pa do kraja 3. st.“, razrađuje A. Glavičić, dodatno je potkrjepljujući navodima o nalazima „keramike, poklopaca posuda, razbijenih staklenih tzv. suznih bočica, spaljenih kostiju i željeza“ koji su pronađeni prilikom intenzivnog pošumljavanja i iskopa jama za borove na Nehaju 50-ih godina prošlog stoljeća.[4] Prema njegovu opisu, radnici Šumarije Senj južno i zapadno od utvrde nailazili su na brojne komade razbijenih amfora, a na pojedinim mjestima „veći donji dijelovi bili su dobro sačuvani, obloženi kamenjem i zasipani zemljom“.[5] Tada se prvi puta spominje i nalaz brončanog novca, pronađenog 50 m sjeverno od tvrđave,[6] koji je kasnije determiniran kao novac grada Teate u južnoj Italiji (217. g. pr. n. e.) te objavljen zajedno s primjerkom novca Numidije iz sjeverne Afrike (208 – 148 g. pr. n. e. i kasnije) također pronađenim na Nehaju.[7] Numizmatički nalazi poslužili su kao dodatan argument za zaključak da se na prostoru sjeverozapadnih i zapadnih padina Nehaja prostirala velika nekropola sa žarama koja je bila u uporabi već u 1. st. pr. n. e., a moguće i ranije, koji će se kasnije ustaliti u literaturi.[8]

4 A. GLAVIČIĆ 1966: 400.

5 A. GLAVIČIĆ 1966: 400.

6 A. GLAVIČIĆ 1966: 400.

7 DUKAT I GLAVIČIĆ 1975: 171.

8 A. GLAVIČIĆ 1992: 91–92; LJUBOVIĆ 2000: 23; LJUBOVIĆ 2012. U zbirci Gradskog muzeja u Senju čuva se i jedan željezni nož (LJUBOVIĆ 2000: 56), kao i srebrni denar cara Vespazijana (A. GLAVIČIĆ 1992: 91), za koje se navodi da su pronađeni na Nehaju, ali bez preciznijih informacija o mjestu i okolnostima pronalaska.

Na temelju svog položaja Nehaj se može smatrati najsjevernijom točkom planinskog masiva Velebita.[9] Pruža se u smjeru sjeverozapad-jugoistok, a s najvišom točkom od 79 m. n. v. krajnji je zapadni obronak kose Trbušnjak koja s južne strane zatvara duboki usjek Senjske drage. Zapadnim i sjeverozapadnim padinama blago se spušta prema moru, dok je sjeverna strana okrenuta buri oblikovana strmim i nepristupačnim kamenim liticama (Slika 1). Zbog istaknutog položaja Nehaj predstavlja dominantan prirodni marker s kojeg se pruža pogled na šire područje obale i akvatorija Senjskog i Vindoloskog kanala, ali i usjeka Senjske drage i važne kopnene komunikacije koja je iz zaštićenog zaljeva vodila prema planinskom prijevoju Vratniku i kontinentalnom zaleđu, gospodarske arterije koja je presudno odredila povijesnu ulogu i razvoj prapovijesne i antičke Senije.[10] Raspravljajući o urbanističkom razvoju Senije, M. Glavičić se osvrće i na položaj Nehaja i ispravno primjećuje kako je riječ o lokaciji izvan urbanog tkiva grada koja odudara od ustaljenih pravila pozicioniranja rimskih nekropola uz glavne komunikacije, pokušavajući taj odmak od tradicije objasniti pretpostavkom kako se ondje zadržala „predrimska tradicija ukopa s kojima se nastavlja iz određenih razloga i u antici".[11] Ipak, tragom ulomaka amfora, pitosa, žrvnjeva, manjih keramičkih posuda te niza ovalnih, vrlo plitkih rupa, koji nisu bili ostaci nekadašnjih grobnih raka već jame iskopane za pošumljavanje i sadnju drveća, a koji su izašli na svjetlo dana nakon požara u ljeto 2000. g. isti autor kasnije iznosi drugačije mišljenje o karakteru lokaliteta smatrajući da je u razdoblju 2. – 1. st. pr. n. e. na jugozapadnom obronku Nehaja moglo postojati manje naselje ili neka vrsta gospodarskog kompleksa. Osobito ističe nalaze žrvnjeva kao indikator naseobinskih aktivnosti, a donosi i podatak o ostacima temelja zidova u žbuci koji su zamijećeni pregledom obronka zapadno od utvrde.[12] Ostatke arhitekture i koncentraciju nalaza na zapadnim padinama V. Glavaš prihvaća kao argumente za pretpostavku o postojanju neke radionice ili rustične vile, ističući da je za tu funkciju ključno značenje mogao imati izvor vode uz more smješten na predjelu Crljenka podno jugozapadnih padina Nehaja.[13] Unatoč prisutnosti tragova žbuke na lokalitetu izvora vode na predjelu Crljenka, koji bi mogli upućivati na njegovo uređenje u rimskom razdoblju, izrazito nepristupačan položaj s kopnene strane dovodi u pitanje stvarni opseg i značaj njegove gospodarske funkcije.

[9] IVANČEVIĆ 1996: 297–298.

[10] GLAVAŠ 2010; M. GLAVIČIĆ 1994: 42–44.

[11] M. GLAVIČIĆ 1992/1993: 94.

[12] M. GLAVIČIĆ 2002: 316.

[13] GLAVAŠ 2015: 262.

Značajke nalazišta, arheološki zapis i distribucija površinskih nalaza

Zbog neposredne blizine grada prostor Nehaja bio je kontinuirano izložen intenzivnim antropogenim aktivnostima koje su oblikovale njegov današnji krajolik. Može se pretpostaviti da je već prilikom gradnje utvrde Nehaj polovicom 16. stoljeća vršni plato značajnije nasipan i niveliran. Istraživanjima u prizemlju utvrde otkrivena je jednobrodna ranoromanička crkva koja jasno dokazuje postojanje ranijih građevina na tom mjestu.[14] Povijesne vedute Senja i okolice i kasnije arhivske fotografije s kraja 19. stoljeća otkrivaju da je čitav prostor Nehaja tada bio znatno ogoljeniji nego danas pa je sustavno pošumljavanje u razdoblju između 1892. – 1995. imalo za posljedicu preobrazbu vegetativnog pokrova Nehaja koja je danas još izraženija.[15] Podatak o više od 2000 jama za sadnice ilustrira razmjere devastacije arheološke stratigrafije, a miniranje i krčenje jama osobito je ostavilo traga na južnoj strani Nehaja. Postojeća mreža puteva uglavnom je uređena u razdoblju od 1927. do 1940,[16] a značajan pečat u krajoliku ostavili su i brojni podzemni i nadzemni bunkeri iz Drugog svjetskog rata, posebice koncentrirani uokolo Kalvarije, odnosno raspela podignutog 1776. uz središnji put prema utvrdi Nehaj.[17] Danas su vidljivi i tragovi brojnih suhozidnih struktura o čijim gradnjama svjedoče i podaci iz 18. stoljeća.[18] Podzidi na terasiranim zapadnim padinama posljedica su obrade tla za sadnju vinograda, za razliku od strmih sjevernih padina koje su izložene snažnoj eroziji. Sportsko-rekreacijski centar „Tenis“, na sjeverozapadnim padinama, uređen je na mjestu gdje se ranije nalazilo igralište podignuto u iskopu kamenoloma i odlagališta iz 19. stoljeća koje je kratkotrajno korišteno i kao vojno vježbalište, dok su i neposrednoj blizini vidljivi i ostaci pravoslavne crkve s kraja 18. stoljeća.[19] Iako dinamika formiranja i preobrazbe krajolika zahtijeva dublju analizu, već kratak pregled antropogenih aktivnosti jasno reflektira intenzitet postdepozicijskih procesa koji su utjecali na očuvanost arheološkog zapisa.

Prilikom radova na uređenju parka Nehaj 2012. godine prikupljena je značajnija količina pokretnog arheološkog materijala koji je tada otkriven u iskopanoj zemlji, osobito uz puteve na sjevernim, sjeverozapadnim i zapadnim padinama Nehaja.[20]

14 A. GLAVIČIĆ 1965a: 317; A. GLAVIČIĆ 2003: 26–28.

15 IVANČEVIĆ 1996: 297–313.

16 IVANČEVIĆ 1996: 309.

17 A. GLAVIČIĆ 1965b: 305.

18 IVANČEVIĆ 1996: 303–304.

19 A. GLAVIČIĆ 1965b: 304; DOMINES PETER 2022.

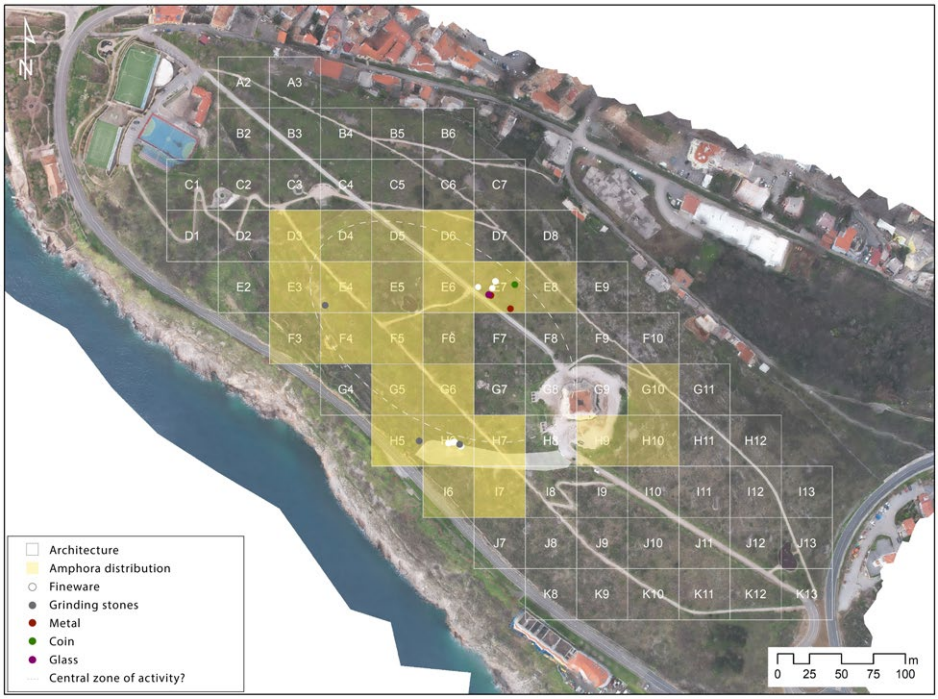
20 Materijal je prikupio i pohranio P. Domines Peter, tada učenik 8. razreda Osnovne škole S. S. Kranjčevića u Senju. Radovi na uređenju parka 2012. godine provedeni su uz arheološki nadzor koji je izvodio Gradski muzej u Senju. Dostupno je tek skromno izvješće: „... Građevinski radovi obuhvatili su uređenje postojećih pješačkih staza, i to njihove rubove na dubini od oko 50 cm, gdje (su) se uz pomoć građevinske mehanizacije kopali kanali za potrebe postavljanja

Karta 1. Brdo Nehaj i mikrolokacije koje se spominju u tekstu (podloga: ortofoto generiran iz 3D modela, foto i izradio: P. Domines Peter).

Mahom je riječ o dijagnostičkim nalazima koje prate relativno precizni podaci o položajima otkrića. Osobito je iskop dubljih jama za sadnice prosječnih dimenzija 1 × 1, 5 i dubine do 1 m na pravilnim razdaljinama uz središnji, danas popločani put prema tvrđavi, iznio na svjetlo dana veliku količinu arheološke građe, ali ujedno i omogućio uvid u stratigrafiju u kojoj je jasno očitovao kulturni sloj sastavljen od tamne i masne crne zemlje s velikom količinom amfora, ali i druge keramike, školjaka i životinjskih kostiju. Međutim, već tada je zamijećeno postepeno opadanje brojnosti nalaza uz put prema sjeverozapadu, a u jamama podno tzv. Kalvarije

infrastrukture. Tijekom arheološkog nadzora nad iskopom utvrđeno je da se radi o konglomeratu recentnog nasipa koji se sastoji od pijeska, zemlje i kamenja, i koji je dijelom izmiješan s raznim ulomcima keramike, s tim da je u pojedinim kanalima iskop bio potpuno sterilan. Na dijelu lokaliteta gdje su pronađeni ulomci keramike pažljivo su se skidali slojevi zemlje te se detaljno pregledavao iskop u kojem je uz ostatke pepela i kostiju utvrđeno postojanje brojnih ulomaka keramike. Na dijelu glavne staze prema Nehaju u iskopanom materijalu pronađen je ulomak keramike s pečatom RV“. (LJUBOVIĆ 2012: 565). Prema priloženoj fotografiji riječ je o ulomku amfore tipa Lamboglia 2 sa sačuvanim obodom i dijelom ručke. Čini se da je na obodu utisnut žig RV u pravokutnoj kartuši.

Karta 2. Distribucija površinskih nalaza (podloga: ortofoto generiran iz 3D modela, foto i izradio: P. Domines Peter).

arheološki nalazi nisu zamijećeni. Među prikupljenim materijalom je i brončana udica, pinceta i manji ulomak perle od staklene paste. Značajna količina ulomaka amfora zamijećena je i uz put na zapadnoj strani Nehaja gdje je prikupljeno više cjelovitih i fragmentiranih keramičkih čepova amfora. Ondje je i danas u dužini od oko 15 m vidljiv zasječeni okomiti profil sa slojem rahle crvenkaste zemlje, visine do 0,4 m, pomiješane s brojnim ulomcima amfora, koji je nataložen na matičnoj vapnenačkoj stijeni. Uvid u arheološki potencijal Nehaja ponovno su ponudili građevinski iskopi prilikom uređenja Sportsko-rekreacijskog centra na krajnjim zapadnim obroncima Nehaja 2015. godine. Međutim, tijekom arheološkog nadzora, uz brojne novovjekovne nalaze, zabilježeni su tek sporadični ulomci rimskih amfora čiji kontekst nije ocijenjen kao pouzdan.[21]

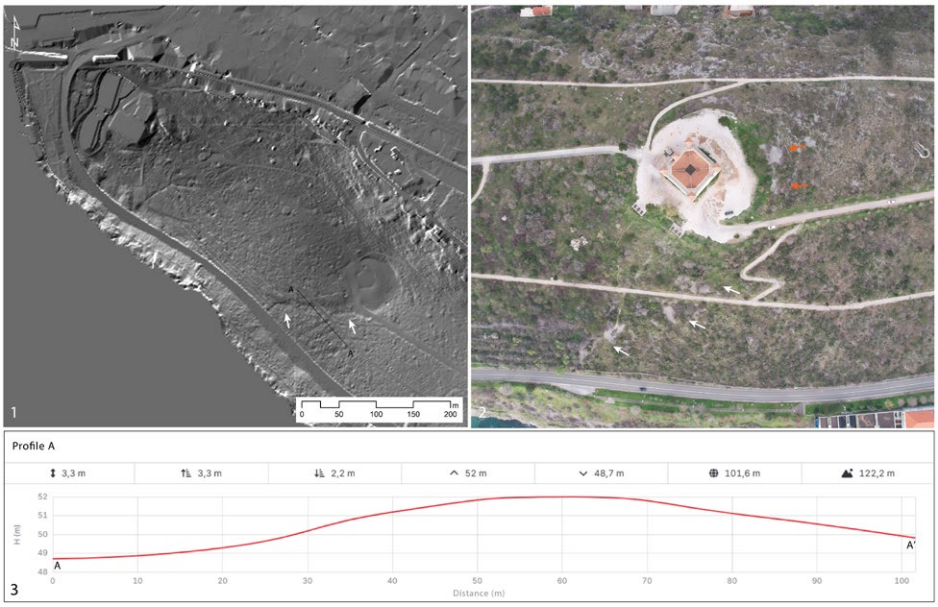
Tijekom veljače 2019. proveden je terenski pregled Nehaja radi prikupljanja podataka o njegovu arheološkom potencijalu.[22] Za to je izrađena kvadratna mreža

[21] LJUBOVIĆ 2015: 529.

[22] Terenski pregled Nehaja proveden je 2019. u okviru izrade završnog rada „Prapovijesni kulturni krajolik primorske padine sjevernog Velebita“ studenta arheologije P. Dominesa Petera u kojem su prvi put iznijeti i novi podaci o Nehaju (usp. DOMINES PETER 2019: 64–67).

s jedinicama 30 × 30 m kako bi se moglo osigurati sustavno pregledavanje površine i bilježenje nalaza. Dokumentirana je široka distribucija brojnih površinskih nalaza koja jasno ocrtava površinu i granice nalazišta. Nalazi su najbrojniji i najgušće koncentrirani na sjeverozapadnim i zapadnim padinama (kvadranti D3, D6, E3–D4, E6–E8; F4–F5; G5–G6; H5–H7), a u manjem broju se javljaju na istočnim (G10; H9–H10) i jugozapadnim padinama (kvadranti I6–I7). Čini se da zona distribucije ne obuhvaća cijelo područje uzvišenja jer su na jugozapadnim padinama nalazi sporadični, a na južnim i većem dijelu istočnih padina gotovo u potpunosti izostaju. S druge strane, tek rijetki površinski nalazi zabilježeni su u neposrednoj blizini tzv. Kalvarije pa se čini da se njihova distribucija ne nastavlja prema sjeverozapadu. Takvi podaci odgovaraju i ranijim spoznajama do kojih se došlo prilikom radova 2012. godine koji su jasno sugerirali najveću koncentraciju nalaza na obroncima sjeverozapadno i zapadno od samog vrha. Ipak, pri interpretaciji tog podatka treba zadržati oprez posebice jer pojedine zone zbog guste vegetacije nije bilo moguće detaljno pregledati, a s druge strane spomenuti intenzivni postdepozicijski procesi mogli su utjecati na pomicanje (manjeg) dijela površinskih nalaza.

Kontinuirani proces antropogene transformacije prostora vjerojatno je doveo do slabije očuvanosti, odnosno smanjene vidljivosti arhitektonskih ostataka koji bi se mogli pripisati ovom horizontu ljudskih aktivnosti na Nehaju. Zbog vegetacije u današnjem je krajoliku Nehaja takve strukture iznimno teško prepoznati bez arheoloških iskopavanja ili primjene naprednih digitalnih metoda. Analiza Digitalnog modela reljefa (DMR) Nehaja, izrađenog na temelju najnovijih LiDAR snimanja, omogućuje uvid u takav modificirani krajolik te otkriva promjene u konfiguraciji reljefa koje su na terenu teško uočljive. Na modelu je moguće razabrati nasip širine do 5 m, koji se u duljini od približno 120 m pruža od zapadnih padina prema vršnom platou. Veće nakupine kamenja uz istočni rub vršnog platoa mogle bi se dovesti u vezu s istom konstrukcijom, sugerirajući njezino potkovičasto protezanje. Ciljani pregled te strukture i usporedba sa zračnim fotografijama potvrdili su da je doista riječ o opsežnom nasipu: njegov se zapadni segment može pratiti kroz široku kamenu osipinu, dok je središnji dio presječen trasom suvremene pješačke staze. Upravo je na tom mjestu najjasnije vidljiv presjek u strukturi samog nasipa, građenog od neobrađenog kamenja (veličine do 0,30 m) i zemlje, visine do oko 1,5 m (Slika 2 – 3). Obilje kamenog materijala upućuje na suhozidnu gradnju, no vanjska lica nisu zamijećena pa nije moguće raspravljati je li riječ o dvostrukom suhozidu (s dva vanjska lica) ili je struktura izvorno nastala kao visoki nasip koji se s vremenom degradirao i osuo. Budući da je riječ o lako dostupnom izvoru građevinskog materijala, vjerojatno je da je konstrukcija u znatnoj mjeri razgrađivana tijekom kasnijih zahvata na Nehaju, osobito u vrijeme izgradnje utvrde.

Slika 2. Ostaci nasipa na zapadnim padinama: 1. Digitalni model reljefa (podloga: DMR LiDAR 2022/23), 2. Zračna fotografija (foto: P. Domines Peter), 3. Visinski presjek strukture (izradio: P. Domines Peter).

Slika 3. Pogledi na nasip na mjestu gdje ga je presjekao put na zapadnoj padini (foto: P. Domines Peter).

Pokretni nalazi

Skup nalaza koji se obrađuje u ovom radu uključuje ukupno 67 predmeta među kojima su najbrojniji keramički ulomci (60), a obrađen je manji broj metalnih (3), staklenih (1) i predmeta od obrađenog kamena (3). Veći dio nalaza prikupljen je prilikom radova na uređenju parka 2012. godine, dok je ostatak pronađen tijekom terenskog pregleda 2019. godine. Njima je pridodan i dosad nepoznat primjerak brončanog novca koji pouzdano potječe s Nehaja, a danas se čuva u privatnoj zbirci u Senju (Slika 4: 1). Među keramičkim analitičkim kategorijama zastupljene su amfore (21) i čepovi amfora (28), fina stolna keramika (8), gruba keramika (3) i predmeti od glačanog kamena (3). S obzirom na način prikupljanja, analiza nalaza učinjena je prema standardnim metodološkim obrascima koji uključuju tipološko-kronološku analizu. Predložene datacije temeljene su na analogijama pri čemu su primarno komparirani dosad poznati podaci za Senj, ali i šire istočnojadransko područje.

Amfore

Amfore pronađene na brdu Nehaj generalno pripadaju tipovima koji se u jadranskoj regiji pojavljuju tijekom posljednjih stoljeća prije n. e., preciznije u razdoblju od kraja 3. do kraja 1. stoljeća pr. n. e. Međutim, pri komparativnoj morfološkoj analizi i atribuciji pojedinih ulomaka specifičnim tipovima javljaju se izražene metodološke poteškoće koje je nužno istaknuti. Naime, zbog neusklađenosti postojećih tipoloških sustava ne postoje dovoljno pouzdani i jednoznačni kriteriji koji bi omogućili jasnu tipološku i kronološku distinkciju, što posebice vrijedi kod tzv. prijelaznih oblika između kasnih grčko-italskih (G–I) i ranih Lamboglia 2 (L2) amfora koji pokazuju znatnu morfološku varijabilnost. Spomenuti oblici često se zajedno javljaju unutar istih brodskih tereta ili naseobinskih konteksta što jasno upućuje na njihovu paralelnu cirkulaciju u određenim kronološkim horizontima. To ne iznenađuje s obzirom na to da su sličnosti uvjetovane istom razvojnom linijom, a nerijetko i istim proizvodnim središtima.[23] Tipološke klasifikacije oslanjaju se primarno na morfološke značajke različitih dijagnostičkih dijelova posude (trbuha, vrata, oboda i ručki), kao i na volumen te međusobne omjere njihovih dimenzija. Ipak, za razliku od brodskih tereta u kojima su primjerci često cjelovito očuvani, na kopnenim nalazištima analiza je u pravilu ograničena na izrazito fragmentirane ulomke. U takvim se okolnostima tipološka atribucija najčešće može temeljiti tek na detaljnoj analizi oboda i njegovih obilježja, poput profilacije, debljine ruba ili kuta nagiba stijenki. Iz tog razloga uvid stečen iz takvih ulomaka često se može uzeti tek kao opća

[23] ŠUTA 2012: 10.

indikacija, a ne kao sigurna potvrda jer, kao što analogije pokazuju, bliski se obodi često pripisuju različitim tipovima ili podtipovima amfora, osobito kada je riječ o međusobno sličnim ili prijelaznim oblicima.

Usprkos navedenim poteškoćama, općeniti je dojam da među primjercima s Nehaja prevladavaju amfore trokutastog i blago prstenastog presjeka koje su načelno bliski kategorijama amfora kasnog G–I i LA2 tipa, odnosno pokazuju sličnosti koje karakteriziraju prijelazne oblike između ta dva tipa. Na osnovi makroskopskog uvida vidljivo je da se boje javljaju u nijansama od vrlo blijedo žute, svijetlo žute, svijetlo žućkasto-smeđe do svijetlo crvenkasto-smeđe i zasićene crvenkasto-smeđe. Površina je većinom fina do poluglatka, uz umjerenu neujednačenost, a gdjegdje i vidljive tragove postdepozicijskih procesa nastalih boravkom na površini. Kod pojedinih ulomaka vidljiva je kompaktna i dobro pročišćena faktura, dok neki pokazuju grublju i porozniju fakturu s primjesama vapnenca, usitnjene keramike i tamnih ili svijetlih partikula. Promjer otvora uglavnom iznosi između 14 i 15 cm.

Nastanak G–I amfora uobičajeno se povezuje s radionicama helenističkih naseobina južne Italije i Sicilije, no njihova se proizvodnja ubrzo proširila na različite regije – od središnje i sjeverne Italije, preko južne Galije, Hispanije i punske Afrike,[24] a moguće i do istočnog Jadrana.[25] Na prostoru istočnog Jadrana njihova je distribucija relativno dobro dokumentirana – ponajprije na njegovu srednjem i južnom dijelu,[26] dok je njihova prisutnost na sjevernom dijelu nešto slabije potvrđena.[27] Razvojem G–I amfora u jadranskoj regiji nastaje tip L2, čija je proizvodnja poprilično dobro dokumentirana na prostoru Italije, odnosno u radioničkim centrima na zapadnoj obali srednjeg i sjevernog Jadrana, gdje se ujedno smješta i sam početak njihove proizvodnje u drugu polovicu 2. stoljeća pr. n. e.[28] Također je iznesena pretpostavka o mogućoj lokalnoj proizvodnji na području Dalmacije, točnije na otoku Visu (antička *Issa*) i u Tasovčićima u dolini Neretve.[29] Budući da je kontinuirana istočnojadranska potražnja za vinom tijekom posljednjih stoljeća prije nove ere doživjela svoj vrhunac pred sam kraj tog

[24] WILL 1982: 338–356; VANDERMERSCH 1994; BOURA 1997; HORVAT 1997: 57, 58 i ondje citirano; OLCESE 2004: 173–192; CIPRIANO I MAZZOCCHIN 2017.

[25] KIRIGIN 1994; LINDHAGEN 2020: 343–352.

[26] KIRIGIN 1994; JURIŠIĆ 2000: 5–6; KIRIGIN, KATUNARIĆ, ŠEŠELJ 2005; A. STARAC 2008: 86; PARAMAN I UGARKOVIĆ 2020; BORZIĆ I RADIĆ 2021: 356–357.

[27] GLAVAŠ, KONESTRA, TONC 2020.

[28] HORVAT 1997: 58 i ondje citirano; CARRE, MONSIEUR, PESSAVENTO MATTIOLI 2014: 426–427; PESAVENTO MATTIOLI 2014: 194–195; CIPRIANO I MAZZOCHIN 2017; ŠUTA I ŽAJA 2025.

[29] CAMBI 1989; CAMBI 1991: 55–64; LINDHAGEN 2020. Usp. ZMAIĆ I MIHOLJEK 2013: 178–180.

razdoblja, isto potvrđuje bogata zastupljenost amfora tipa L2 diljem predmetne regije,[30] uključujući i podvelebitsko primorje i dio Kvarnera.[31]

Među primjercima oboda amfora pronađenih na Nehaju uočava se izostanak ranijih varijanti G–I amfora, odnosno onih koje bi se mogle datirati u poodmaklo 4. i većinu 3. stoljeća pr. n. e. Takva situacija odgovara ranije dokumentiranoj slici sjevernog Jadrana, gdje su – za razliku od južnog – raniji primjerci G–I amfora slabije zastupljeni.[32] S druge strane, niz ulomaka prema morfologiji oboda može se svrstati u kasnije varijante G–I amfora, koje karakterizira gotovo posve položen trokutasti obod (T. 1; T. 2: 1), a ispod oboda nerijetko se pojavljuje i brazda (T. 1: 1–4, T. 2: 1). Ovi oblici bliski su tipu Will 1C iz kasnog 3. stoljeća pr. n. e., a datiraju se i tijekom 2. stoljeća pr. n. e.[33] U morfološkom smislu, navedeni ulomci pokazuju i dodirne točke s karakteristikama ranih amfora tipa L2, što nije neočekivano s obzirom na to da su se one postupno razvile iz G–I formi.[34] Različite inačice sličnih obilježja mogu se stoga definirati i svojevrsnim prijelaznim oblicima. Zbog izraženih sličnosti s G–I amforama i prijelaznim varijantama, slični se nalazi u literaturi tumače i kao podtip G–I amfora, ali i kao prijelazni oblik između G–I i L2 tipa.[35] Prema tipologiji koju je Alka Starac razvila na temelju nalaza iz Pule, navedeni oblici oboda javljaju se i u ranom tipu A L2 amfora, koji se datira u kasno 2. i rano 1. stoljeće pr. n. e., a karakterizira ga trokutasti presjek oboda te je svojevrsni prijelazni oblik.[36] Slični se oblici oboda, doduše rjeđe, mogu pojaviti i unutar tipa B, koji autorica smatra klasičnim oblikom L2 amfora, čija proizvodnja započinje oko 80. godine pr. n. e., a koje dominiraju tržištem tijekom 1. stoljeća pr. n. e.[37]

Pojedini primjerci gube trokutasti presjek oboda pa poprimaju klasične karakteristike svojstvene L2 amforama (T. 2: 2–9). U nekim se slučajevima može primijetiti i karakterističan masivno zadebljan obod (npr. T. 2: 6, 9), s okomito spuštenom stijenkom kvadratastom u profilu, koja se ne javlja prije 110. – 90. pr. n. e., odnosno ustaljuje se u drugoj polovici 1. st. pr. n. e.[38] Svojevrsni prijelazni oblik između L 2 i Dressel 6 amfora – čija se proizvodnja počinje razvijati prema

[30] HORVAT 1997: 58; KIRIGIN, KATUNARIĆ, ŠEŠELJ 2005: 11 i ondje citirano; ŠUTA 2012; ŠUTA 2017; TOPIĆ 2017: 172–173; PARAMAN et al. 2020: 402, 405; BORZIĆ I RADIĆ 2021: 358.

[31] GLAVAŠ, KONESTRA, TONC 2020.

[32] A. STARAC 2008: 86–87.

[33] WILL 1982: 347–348.

[34] A. STARAC 2008: 88; ŠUTA 2011a: 80.

[35] A. STARAC 2008: 86; ŠUTA 2012.

[36] A. STARAC 2020: 30–32.

[37] A. STARAC 2020: 30–33.

[38] A. STARAC 2008: 88.

kraju 1. stoljeća pr. n. e. – Alka Starac svrstava u tip C,[39] a takve bi se forme, s određenom dozom opreza, mogle prepoznati i među primjercima iz Senja (npr. T. 2: 8).

Plitko utisnuti pravokutni žig s nečitkim natpisom pojavljuje se na jednom od oboda koji pripada L2 tipu amfora (T. 2: 4). Žigovi na tom tipu amfora vrlo su česti, a već su zabilježeni i među nalazima iz podvelebitskog primorja.[40] Istom tipu amfora mogu se pripisati i dva već spomenuta žiga s Nehaja, s natpisima NICO i RV. Za razliku od žiga RV kojem, za sada, nisu pronađene analogije, žig NICO zabilježen je u Puli, gdje se isti natpis pojavljuje na amforama L2, tip C.[41] Pretpostavlja se da je riječ o početnom dijelu grčkog imena, dok je puno ime dokumentirano na primjercima amfora u Butrintu i Esteu.[42]

Čepovi amfora

Mali poklopci ili čepovi korišteni za zatvaranje amfora izrađivali su se od različitih materijala, uključujući keramiku, nepečenu glinu, drvo, pluto i druge organske ili anorganske tvari. U slučaju G–I amfora, kao čepovi su mogle poslužiti i pločice od pluta koje su se dodatno zaptivale mortom, ponekad pomiješanim s vulkanskim pepelom.[43] Na sličan je način u mort mogao biti utisnut i keramički čep.[44] Keramički čepovi amfora izrađivani su na lončarskom kolu, pomoću kalupa ili oblikovanjem (okresivanjem) stijenki većih keramičkih posuda, ponekad i samih amfora. Riječ je o relativno čestom tipu nalaza, koji se redovito javlja u kontekstima helenističkih, kasnorepublikanskih i ranocarskih amfora.

Prema tipologiji J. Horvat, izrađenoj na temelju nalaza sa Sermina i Fornača, čepovi izrađeni na lončarskom kolu mogu se razlikovati prema dubini udubljenja na donjoj strani.[45] Takvi su čepovi najčešće bez ukrasa, a oko ručice, oblikovane pritiskom prstiju prilikom skidanja s kola, ponekad se uočava plitki žlijeb ili rebro nastalo rotacijom. Među nalazima iz Nehaja može se izdvojiti 11 primjeraka, većinom cjelovito ili djelomično sačuvanih čepova, izrađenih na lončarskom kolu (T. 3). Kod dijela ulomaka vidljiva je glina finijeg sastava, dok se kod grublje izrađenih češće zamjećuju primjese usitnjene keramike i tamnih partikula. Boja im varira od crvenkasto-narančastih i oker tonova pa sve do svjetlosivih nijansi. Iako su promjerima koji variraju između 9 i 10 cm svi čepovi vrlo slični, masivnošću

[39] A. STARAC 2008: 88; A. STARAC 2020: 30–34.

[40] Usp. BRUNŠMID 1989: 163; TONC I RADMAN-LIVAJA 2017.

[41] A. STARAC 2020: 74–75.

[42] DESY 1989: br. 102; TONIOLO 1989: 49, br. 6.

[43] TOPIĆ 2017: 176.

[44] HORVAT 1997: 77.

[45] HORVAT 1997: 77–82.

i promjerom od 12 cm izdvaja se jedan veći čep (T. 3: 2). Slični čepovi izrađeni na kolu pronađeni su na brojnim lokalitetima, npr. u Saloni[46] i Naroni.[47] Povezuju se s amforama G–I tipa, starijim oblicima Dressel 1 amfora i L2 amforama, a kronološki smještaju u okvir od kasnog 2. st. pr. n. e. do sredine 1. st.[48] Određene indikacije mogle bi čak ići u prilog češćoj upotrebi čepova izrađenih na kolu na istočnom Jadranu tijekom 2. stoljeća pr. n. e.[49]

Zatvarači izrađeni na lončarskom kolu koristili su se djelomično paralelno s onima oblikovanima u kalupima pri čijoj se izradi glina najčešće polagala na ravnu podlogu, ponekad drvenu.[50] Iako su vezani i uz ranije oblike amfora, od vremena cara Augusta uobičajeno je korištenje zatvarača izrađenih isključivo pomoću kalupa.[51] Ti čepovi najčešće imaju ravan, okrugao i pločasti oblik, dobiven utiskivanjem gline u cijeli ili polovični kalup, pri čemu otisak kalupa često ostaje vidljiv na površini. Među njima se mogu razlikovati različite varijante, ovisno o tehnici izrade i ukrašavanju gornje strane. Često su vrlo jednostavni i neukrašeni, dok ukrašeni primjerci sadrže geometrijske i druge motive. Ponekad se javljaju i onomastički elementi, poput natpisa u plitkom reljefu grčkim slovima, koji mogu nositi i brojčanu vrijednost. Pretpostavlja se da su različiti reljefni simboli i natpisi, koji su često teško čitljivi, najvjerojatnije povezani s imenima proizvođača ili s vrstom sadržaja pohranjenog u amforama.[52] Navedena skupina zatvarača obično se povezuje uz kasne tipove amfora L2 i Dressel 6A, 6B i 2–4.[53] Slični čepovi prethodno su dokumentirani u Senju, na lokalitetu Šteli gdje se vežu uz L2 amfore,[54] ali i na nizu istočnjadranskih lokaliteta kasnorepublikanskog i ranocarskog doba, primjerice u Naroni,[55] Sikulima,[56] itd. Iz nehajskih se nalaza može izdvojiti 17 cjelovitih ili djelomično sačuvanih čepova izrađenih u kalupu (T. 4; T. 5: 1–5). Primjerci izrađeni pomoću kalupa s Nehaja brojniji su i bolje očuvani u odnosu na one izrađene na lončarskom kolu. Primjetne su i grublje i finije fakture, ponegdje su makroskopski vidljive primjese kalcita, usitnjene keramike i vapnenca. Promjeri obično variraju između 9 i 10 cm, a boje u rasponu od svjetlosmeđih, žućkastih do crvenkasto-narančastih nijansi. Drške su najčešće kružnog ili četvrtastog oblika,

46 VON GONZENBACH 1975: 190, 203, 205; ŠUTA 2012.

47 TOPIĆ 2017: 175, 176 i citirana literatura.

48 BAJTLER 2015; HORVAT 1997: 81; TOPIĆ 2017: 176.

49 ŠUTA 2014: 111.

50 TOPIĆ 2017: 176.

51 HORVAT 1997: 81.

52 TOPIĆ 2017: 176.

53 HORVAT 1997: 81–82.

54 KONESTRA I GLAVAŠ 2024: 57.

55 TOPIĆ 2017: 176–177.

56 ŠUTA 2011a: 85–86; ŠUTA 2014; ŠUTA I ŽAJA 2025: T. 14–16.

a kod jednog primjera masivnija četvrtasta drška je i dodatno oblikovana (T.4: 6). Na nekoliko je primjeraka sačuvana reljefna linija preko vanjske površine, koja ju dijeli na dva dijela (T. 4: 2, 5, 8, 10–11; T. 5: 2, 3). Slična karakteristična linija, u različitim varijantama, primijećena je i u Sikulima,[57] Traguriju[58] i Naroni,[59] a rezultat je načina proizvodnje u dvodijelnom kalupu. Ukras u reljefu prisutan je kod nekolicine čepova, i to u vidu geometrijskog ukrasa odnosno globula (T. 4: 5), strelica (T. 4: 3, 4), te epigrafske naravi, u obliku slova Z ili N (T. 4: 12). Analogna epigrafska oznaka dokumentirana je u Sikulima, na poklopcu sa sličnom oblikovanom drškom.[60] Ukras globula nalazimo na mnogim primjerima čepova s raznih lokaliteta, pa tako npr. iz Narone,[61] Trogira[62] ili Akvileje,[63] gdje se može naći i ukras blizak strelici.[64] Prema klasifikaciji ukrašenih čepova koju su predložili Boura, Magnani, Rosset, nehajski bi primjerci pripadali njihovu tipu A, gdje se pojavljuje geometrijska dekoracija te tipu C na kojem se javljaju slova.[65]

Fina stolna keramika

Među nalazima s Nehaja zabilježeno je tek nekoliko ulomaka importirane stolne keramike koja svojim karakteristikama odgovara kasnohelenističkom razdoblju. Međutim, zbog značajne usitnjenosti pouzdanu atribuciju oblika uglavnom nije moguće sa sigurnošću odrediti. Fragmentiranost u određenoj mjeri otežava i njezinu atribuciju pojedinim keramičkim vrstama te posebno produkcijskim centrima, kao i preciznu kronologiju. Nekoliko ulomaka tijela te jedan obod i jedno dno mogu se vezati uz crnopremazanu keramičku vrstu, koju karakterizira fino pročišćena glina svijetlo smeđe ili roze boje (T. 5: 6–8, 13). Dok se za ulomke tijela može samo generalno zaključiti prema premazu koji se pojavljuje s obje strane kako vjerojatno pripadaju oblicima stolnog posuđa otvorenog tipa, npr. čašama ili zdjelama, jedan obod po svemu sudeći valja vezati uz jedan od najčešćih tipova posuda helenističke keramike – jednostavnu zdjelu s uvučenim odnosno prema unutra zakrivljenim obodom (T. 5: 6). Sam oblik dolazi iz grčkog kulturnog kruga, gdje se kontinuirano koristi tijekom klasičnog i helenističkog perioda.[66] Iako je

[57] ŠUTA 2014: 110.

[58] KIRIGIN I PARAMAN 2020: 60.

[59] BULJEVIĆ 1999: 288.

[60] ŠUTA 2014: 124.

[61] TOPIĆ 2017: 177.

[62] KIRIGIN I PARAMAN 2020: 60.

[63] DOBREVA I LUISE 2014: 88; Tab. 7: 40–42.

[64] DOBREVA I LUISE 2014: 86, Tab. 9, 57; 88.

[65] BOURA, MAGNANI, ROSSET 2014: 9.

[66] ROTROFF 1997: 161–165.

sačuvan samo manji ulomak, prema obliku i zakrivljenosti oboda vjerojatno je da on pripada helenističkoj varijanti kasnog 3. i 2. st. pr. n. e.[67] U tom se razdoblju ovaj tip zdjele proizvodio diljem središnjeg Mediterana, a bio je široko rasprostranjen i u jonsko-jadranskom prostoru.[68] Donedavna su na istočnom Jadranu ovakvi oblici bili potvrđeni isključivo na grčkim ili s Grcima povezanim lokalitetima, primjerice u Faru,[69] Isi,[70] Traguriju,[71] Epetiju[72] te svetištu na rtu Ploča[73]. No takva se slika u posljednje vrijeme značajno mijenja, što potvrđuju nove objave koje ukazuju na širu rasprostranjenost ovoga tipa među raznim lokalnim zajednicama, primjerice na Paklenim otocima,[74] Aseriji[75] te Krku[76] kojima se sada pridružuje i Senj.

Nekoliko ulomaka, i to većinom tijela (T. 5: 9–11), te jedno dno (T. 5: 12) pripadaju sivopremazanoj kasnohelenističkoj keramičkoj vrsti. Riječ je o standardnoj proizvodnji stolnog posuđa poodmaklog 2. i 1. st. pr. n. e., koje se koristi i početkom nove ere, a za koju je karakteristična finopročišćena siva glina te sivi premaz. Velikom dijelu posuđa toga tipa pronađenom na istočnom Jadranu pripisuje se regionalna proizvodnja, koja je za sada konkretnije potvrđena jedino u Isi.[77]

Različiti, ali i specifični oblici crnopremazanog te dijelom istovremenog, ali većinom kasnijeg sivopremazanog stolnog posuđa dokumentirani su u različitim kontekstima diljem Kvarnera.[78] To dovodi do zaključka da se šira prisutnost importirane fine keramike na prostoru sjevernog Jadrana, specifično Kvarnerskog zaljeva, koja uključuje i njenu svakodnevnu uporabu u naseljima, može pratiti od poodmaklog 4. te posebno 3. stoljeća pr. n. e. nadalje, te je u početku povezana prvenstveno s importima iz radionica južne, ali i srednje te sjeverne Italije, a kasnije i regionalnih radionica.[79] Iako se spomen finog stolnog posuđa iz Senja uglavnom veže uz ranu rimsku keramiku (keramika tankih stijenki i italska sigilata),[80] među

67 PRAG 1992: 106–107.

68 DE MITRI 2016: 30; DE MITRI I MAURO 2019: 286; za razne produkcije vidi MOREL 1981, općenito serija 2700, 2800; za augustovsku varijantu središnje Italije usp. BRECCIAROLI TABORELLI 1996 (1997): 156.

69 JELIČIĆ RADONIĆ 1995: 107, br. 1.

70 UGARKOVIĆ 2019: 94.

71 KOVAČIĆ 2002: 395, sl. 18, desno – prva tri primjerka odozgo.

72 UGARKOVIĆ I KONESTRA 2020: 50, Tab. 1, 6.

73 ŠEŠELJ 2010: 85–86.

74 UGARKOVIĆ I KONESTRA 2018: 75–76.

75 GOVORČIN I BORZIĆ 2018: 48–49, tab. V, 2.

76 UGARKOVIĆ I STARAC 2020: 263, Tab. 3: 35.

77 UGARKOVIĆ 2019: 100–105, i ranija literatura.

78 KONESTRA I UGARKOVIĆ 2025: 57–58.

79 KONESTRA I UGARKOVIĆ 2025: 59–60.

80 KONESTRA I UGARKOVIĆ 2025: 70.

materijalom s lokaliteta Štela već je dokumentirano dno stolne amfore ili enohoje, koja se atribuira kasnohelenističkoj crvenopremazanoj keramičkoj vrsti.[81] Da nije riječ o slučajnom nalazu sada potvrđuju ulomci s Nehaja koji ujedno i sugeriraju – očekivano – da se i Senj, po svemu sudeći, polako uklapa u otprije predloženu sliku šireg Kvarnerskog zaljeva, kada je u pitanju uporaba importiranog finog posuđa.

Gruba keramika

Ulomci grubog posuđa koje se svakodnevno koristilo za skladištenje, pripremu ili konzumaciju hrane relativno su malobrojni u odnosu na druge keramičke kategorije te, čini se, znatno rjeđe zastupljeni među površinskim nalazima. Među dijagnostičkim ulomcima dokumentirana su tri ulomka i to jedna drška (T. 5: 14) i dva ulomka dna (T. 5: 15–16). Ulomak koji karakterizira grublja faktura narančastih tonova uz vidljive veće primjese zdrobljenog vapnenca po svemu sudeći predstavlja dio lonca većih dimenzija (T. 5: 14), a karakterizira ga jednostavna i ravno postavljena jezičasta drška pravokutnog presjeka. Prema morfološkim elementima mogao bi se smjestiti u kategoriju A1.1 prema tipologiji V. Barbarića.[82] Takve drške nisu neuobičajene na kasnoprapovijesnom posuđu, a najbliže analogije pronalaze se u Vaganačkoj pećini, među materijalom iz srednjeg i kasnog brončanog doba.[83] Dva ulomka dna s blago zaglačanim vanjskim površinama karakterizira nešto pročišćenija lončarska smjesa, a neznatno se razlikuju u prijelazu stijenke prema dnu koji je okomitiji kod manjeg ulomka (T. 5: 16), dok je kod bolje sačuvanog ulomka (T. 5: 15) izražena plitka stopa. S obzirom na to da svojim značajkama ulomci nisu dovoljno kronološki indikativni, mogu se tek okvirno smjestiti u kategoriju lokalne grube keramike kakva je u načelu karakteristična u lokalnom prapovijesnom kontekstu.

Žrvnjevi

Tri manja predmeta od glačanog kamena pripadaju kategoriji nalaza funkcionalno povezanih uz pripremu i obradu namirnica (T. 5: 16–18). Tragovi glačanja jasno se očituju na manjem predmetu (T. 5: 19) izrađenom od kamena sivkasto–ružičaste boje, grubozrnate strukture, s makroskopski vidljivim, dobro povezanim krupnim mineralima nepravilnih oblika koji bi svojim značajkama mogao odgovarati nekoj od intruzivnih stijena iz kategorije granita. Najbliže granitoidne stijene pojavljuju se u zaleđu Vinodola te na zapadnim obroncima Velike Kapele pa je moguće da i ovaj kamen potječe iz jednog od tih relativno lokalnih izvora sirovine.[84] Kod druga

[81] KONESTRA I GLAVAŠ 2024: 30, Tab. 1: 2.

[82] BARBARIĆ 2011: 159.

[83] FORENBAHER I VRANJICAN 1985: T. 8, 4, 5; T. 8, 1; T. 10, 1.

[84] ŠUŠNJAR et al. 1970.

dva kamena (T. 5: 17–18) ističe se njihova šupljikava i nepravilno vezikularna struktura tipična za kamen vulkanskog podrijetla. Žrvnjevi izrađeni od vulkanskog kamena nisu rijetki nalazi na protopovijesnim i rimskim nalazištima na Jadranu, no u dosadašnjim istraživanjima pridavana im je razmjerno skromna pozornost. Slijedom toga, ograničen broj objavljenih primjeraka tek okvirno ocrtava stvarnu sliku njihove distribucije. Primjerci helenističkih žrvnjeva od vulkanskog kamena pronađeni su na nizu lokaliteta u srednjoj Dalmaciji (Korčula, Isa, Sikuli, Trogir, itd.).[85] Petrografska i geokemijska analiza žrvnjeva od vulkanskog kamena s Bribirske glavice pokazala je potencijalno podrijetlo sirovine u Italiji, na Siciliji i u istočnoj Egeji,[86] dok su rezultati analiza žrvnjeva s albanskih nalazišta (Apolonije i Butrinta) uputili na Siciliju i na otok Melos kao potencijalna izvorišta sirovine.[87] Brojni nalazi žrvnjeva od sličnog šupljikavog vulkanskog kamena zabilježeni su i među površinskim nalazima na podvelebitskim nalazištima gradinskog tipa (npr. Senj – Kuk, Sveti Juraj – Gradina, Starigrad – Gradina i dr.), a iako dosad nisu bili sustavno obrađeni i publicirani, uklapaju se uz ostali importirani materijal koji je po svemu sudeći do ovih područja pristizao pomorskim putem.

Novac

U kategoriju numizmatičkih nalaza može se smjestiti primjerak brončanog novca (AE, 26,4 mm, 11,51 g, 12 h) koji pripada emisiji numidskog kraljevstva kovanoj za vrijeme Masinise ili njegovih nasljednika (208. – 148. pr. n. e. i kasnije) (Slika 4: 1). Danas se čuva u privatnom vlasništvu u Senju, a pronađen je 1971/1972 godine u materijalu koji se našao u zapuni urušenog njemačkog bunkera iz Drugog svjetskog rata na sjevernoj padini Nehaja. Novac je dobro očuvan, prekriven je svijetlo zelenkastom patinom i njegova ikonografija je jasno čitljiva. Na licu je prikazana glava bradatog muškarca, okrenuta nalijevo, a naličje karakterizira prikaz konja u skoku okrenutog udesno s kružnom oznakom sunca podno njega. Među predcarskim novcima s Nehaja već su zabilježeni novac Numidije i apulskog grada Teate koji su pronađeni također na sjevernoj padini Nehaja i to vjerojatno tek nekoliko desetaka metara dalje od ovog primjerka.[88]

Velika količina numidskog novca koja se može pratiti kroz pojedinačne nalaze i ostave tzv. mazinskog tipa na prostoru Like i sjeverne Dalmacije još uvijek nije odgovarajuće objašnjena.[89] Primjerci numidskog novca zabilježeni su u podve-

[85] ŠUTA 2011b: 105–108; ŠUTA, ČARGO, GLUHAK 2017; BORZIĆ I RADIĆ 2021: 353–354; PARAMAN I UGARKOVIĆ 2020: 81.

[86] GERKE et al. 2006.

[87] SIMAT I LUGOVIĆ 2011.

[88] DUKAT I GLAVIČIĆ 1975: 171; za fotografije vidi ŠEŠELJ I ILKIĆ 2014: 48.

[89] MIRNIK 1987: 380–381; BILIĆ 2019; BERTOL 2022 i ondje citirano.

lebitskim nalazištima gradinskog tipa Starigrad – Gradina, Karlobag – Drvišica, Starigrad – Sveta Trojica,[90] a brojni su i na sjevernodalmatinskim i ličkim gradinama, uključujući i nalazišta u sjevernoj Lici.[91] Dosad nepoznati primjerak s Nehaja upotpunjuje sliku najranije cirkulacije novca na području Senja, koja je posebno aktualizirana novim objavama isejskog i balejevog novca.[92] Ujedno, kao jedni od najsjevernijih nalaza na istočnom Jadranu,[93] senjski primjerci numidskog novca dodatno potvrđuju njegovu distribuciju prema sjeveru i svakako podcrtavaju jedan od mogućih koridora njegova dospijeća u prekovelebitsko zaleđe.

Ostali nalazi

Među metalnim materijalom evidentirana je jednostavna mala brončana pinceta (Slika 4: 2). Cjelovito očuvana i sastoji se od polukružno raširenog gornjeg dijela te plosnato oblikovanih krakova, blago proširenih na donjem dijelu i vrhova prelomljenih prema unutra. S obzirom na to da je riječ o utilitarnom i neukrašenom predmetu teško ga je kronološki odrediti. Na istočnom Jadranu pincete se javljaju tijekom cijelog željeznog doba, često u grobnim kontekstima, a vezuju se uz mušku i žensku toaletnu opremu. Na nekropoli Vlaška Njiva dokumentirana je u kasnohelenističkim grobovima odraslih pokojnika.[94]

Mala brončana udica s kratkim vratom, tijelom okruglog presjeka i stiješnjenom glavom (Slika 4: 3) vjerojatno je završavala jednostavnim trnom koji nije sačuvan. Analogije se mogu pronaći u udicama s nekropole Vlaška Njiva koje su oblikom slične tipu 2, varijante *d* iz Salone, koji se javlja tijekom mlađeg željeznog doba, a ujedno predstavlja najčešće zastupljeni oblik udice tijekom rimskog razdoblja.[95] Iako su riba i morski plodovi zasigurno predstavljali integralni izvor prehrane za podvelebitske zajednice, udice i drugi ribolovni alat dosad nisu bili česti nalazi, a poznat je tek jedan brončani primjerak udice s Drvišice u Karlobagu.[96]

Među nalazima je dokumentiran i jedan ulomak cilindrične staklene perle plave boje koji je po svemu sudeći pripadao nekoj nakitnoj garnituri (Slika 3: 4). Pronađen je u materijalu iskopanom iz jedne od jama pri pošumljivanju uz središnji put prema utvrdi Nehaj. Neukrašene perle različitih nijansi plavkaste boje ne mogu se precizno kronološki opredijeliti pa se diljem Europe javljaju u

[90] DUKAT, MIRNIK, NERALIĆ 1984: 54; DUBOLNIĆ GLAVAN I GLAVAŠ 2014: 103–104.

[91] Za distribuciju usp. DUKAT I GLAVIČIĆ 1975: 171; MIRNIK 2009: 447; ILKIĆ I REBIĆ 2014; ILKIĆ 2017: 154; CESARIK I KRAMBERGER 2018: 112; BILIĆ 2019; BERTOL 2022 i ondje citirano.

[92] DOMINES PETER 2024.

[93] Za nalaze iz Jadranova, Rijeke i Istre vidi MIRNIK 1987: 372; R. STARAC 2002.

[94] UGARKOVIĆ 2019: 139.

[95] UGARKOVIĆ 2019: 159; KLIŠKIĆ 2002: 501–503.

[96] GLAVAŠ 2015: 300.

Slika 4. Metalni i stakleni nalazi (foto i izradio: P. Domines Peter).

različitim kontekstima od brončanog doba do kasne antike. Ipak, na Jadranu se često javljaju i među helenističkim materijalom, a slične jednobojne cilindrične perle pronađene su na nekropoli Vlaška Njiva na Visu u grobovima kasnog 2. st. i 1. st. pr. n. e.[97] Bliske analogije pronalaze se i u oblicima helenističkih plavkastih staklenih perli s korčulanske nekropole Kopila.[98] Slijedom navedenog, ali i prema kontekstu drugih asociranih nalaza ovaj ulomak nakita, kao i već opisanu udica i pinceta mogli bi se pripasati tom razdoblju.

Nehaj u prostornom i vremenskom kontekstu

Iako su se u literaturi kroz vrijeme javljala različita mišljenja o karakteru i funkciji ovog prostora, provedena tipo-kronološka analiza pokretnih nalaza – koji su se dosad uglavnom spominjali tek usputno – omogućila je čvršći temelj za pouzdanije interpretacije. Obrađeni pokretni nalazi u cjelini kvalitativno potvrđuju ranije zabilježene podatke, ali istodobno donose i nekoliko novih kategorija materijala koje dosad nisu bile evidentirane, poput žrvnjeva, stakla i fine stolne keramike. Takav skup dodatno i uvjerljivo potvrđuje kronološki okvir između

[97] UGARKOVIĆ 2019: 170.

[98] ETEROVIĆ BORZIĆ 2017: 105.

(kasnog?) 3. i 1. st. pr. n. e., kao razdoblje kada se odvijaju aktivnosti na Nehaju. Štoviše, zastupljenost kasnih G–I amfora te njihov odnos prema ulomcima tipološki bliskima klasičnom tipu L2 upućuju – uz stanovitu dozu opreza – da amfore, kao najbrojnija kategorija nalaza, mogu preciznije odrediti kronološki vrhunac aktivnosti na lokalitetu, i to u 2. stoljeću te na prijelazu u 1. stoljeće pr. n. e.

Karakter površinskih nalaza s Nehaja ukazuje na potrebu preispitivanja dosadašnjih tumačenja o njegovoj funkciji. Budući da nedostaju pouzdani podaci o otkriću grobnih cjelina te da su navodi o pronalasku paljevine ili ljudskih kostiju u najmanju ruku nesigurni, teško je potkrijepiti pretpostavke o funerarnom karakteru nalazišta, kako su ih ranije iznijeli J. Brunšmid, A. Glavičić i drugi. Takva bi interpretacija bila prihvatljiva jedino ako bi doista bila riječ o lokalnom – u ovom razdoblju za istočnojadranski prostor ipak jedinstvenom – obliku paljevinskih ukopa u amforama.[99] Suprotno tomu, dokumentirani nalazi svojim značajkama jasno upućuju na naseobinske aktivnosti, a njihov sastav ujedno odgovara tipičnom asamblažu površinskih nalaza koji se pojavljuju na gotovo svim podvelebitskim nalazištima gradinskog tipa koja kao središnja naselja zajednica oblikuju regionalni obrazac naseljenosti tijekom mlađeg željeznog doba (npr. Senj – Kuk, Sveti Juraj – Gradina, Starigrad – Gradina, Karlobag – Drvišica, Starigrad – Sveta Trojica).[100] Ta se zajednička značajka prvenstveno očituje kroz dokaze intenzivnog importa helenističkog/kasnorepublikanskog materijala – amfora, fine stolne keramike, novca, žrvnjeva čija pojava u podvelebitskom području, pa tako i na Nehaju, jasno svjedoči o dinamičnim transformacijskim procesima i snažnoj integraciji lokalnih zajednica u šire mreže pomorske povezanosti, trgovačkih interakcija i procesa globalizacije koji u posljednjim stoljećima pr. n. e. zahvaća šire područje istočnog Jadrana.

O karakteru samoga nalazišta, pa time i njegovoj preciznoj tipološkoj ili funkcionalnoj definiciji, zasad je teško donositi konačne zaključke. Ipak, potencijalni tragovi fortifikacijske arhitekture – s obzirom na njihov položaj, pravac pružanja i monumentalne proporcije – mogli bi upućivati na njegov utvrđeni karakter jer u cjelini reflektiraju namjeru ograničavanja pristupa s najpristupačnije, istočne strane uzvišenja. Dodatnu potvrdu ovakvog tumačenja pruža odnos između ostataka arhitekture i distribucije površinskih nalaza: najveća koncentracija i gustoća pokretnog materijala zabilježene su unutar perimetra nasipa, dok prema njegovoj

[99] Ukopi u amforama karakteristični su za inhumacijske grobove iz rimskog razdoblja, kakvi su dokumentirani i na nekropolama Senije i to na kasnoantičkoj nekropoli kod srednjovjekovne kule Šabac, kasnoantičkoj nekropoli u Ćopićevom naselju, a čini se i na nekropoli u vrtu Olivieri gdje je među brojnim paljevinskim ukopima dokumentiran jedan (kasnoantički?) dječji inhumacijski grob u amfori. Pojedinačni ukopi s grobnom arhitekturom od amfora zabilježeni su i na drugim položajima u Senju (usp. M. GLAVIČIĆ 2002).

[100] DUBOLNIĆ 2006; GLAVAŠ 2015; TONC I RADMAN-LIVAJA 2017; GLAVAŠ, KONESTRA, TONC 2020 i ondje citirano.

jugoistočnoj, vanjskoj strani broj nalaza naglo opada. Distribucija nalaza u skladu s površinom ograđenog dijela mogla bi sugerirati i okvirnu površinu nalazišta od oko 2,2 ha. Takva pravilnost razumljiva je i u kontekstu morfoloških i mikroklimatskih značajki terena: sjeverozapadni i zapadni obronci Nehaja u cijelosti pružaju najpovoljnije uvjete za sigurni boravak ljudi – prirodno su zaštićeni strminama, izloženi suncu i zaklonjeni od bure, a ujedno gravitiraju obližnjem morskom zaljevu od kojeg su udaljeni tek nekoliko stotina metara.

Zbog svoga povišenog i zaštićenog položaja te potvrđenih tragova naseobinskih aktivnosti Nehaj se uklapa u obrazac nalazišta gradinskog tipa koja, čini se, najranije od kasnog brončanog doba, oblikuju sustave naseljavanja na prostoru velebitske primorske padine.[101] U tom je kontekstu osobito važna njegova uloga u sustavu vizualne i prostorne kontrole. Ranija su istraživanja pokazala da je vidljivost bila ključan čimbenik u strukturiranju prapovijesnog krajolika, pri čemu su pažljivo odabrani položaji omogućavali vizualnu povezanost s drugim lokalitetima te učinkovitu kontrolu nad teritorijem, komunikacijskim elementima (npr. uvale, putevi, prijevoji) i ključnim gospodarskim resursima.[102] Nehaj se u tom smislu ističe izravnom komunikacijom s obližnjim lokalitetima gradinskog tipa, osobito s Kukom, s kojim ostvaruje neposrednu vizualnu vezu. Zajedno kontroliraju utok Senjske drage, nadziru komunikacijske pravce prema planinskom prijelazu Vratnik te imaju pregled nad morskim zaljevom koji je u prošlosti prodirao dublje u kopno.[103] Kao dominantni položaji u prostoru, ova dva nalazišta funkcioniraju kao važni prostorni markeri – lako vidljivi s veće udaljenosti – koji kroz sustav kumulativne vidljivosti omogućuju cjelovit vizualni nadzor nad širim akvatorijem i pomorskim prilazima Senju iz svih smjerova. Posebno je značajno da se s Nehaja pruža širok pogled prema Senjskom, odnosno Vinodolskom kanalu, čime se nadopunjuje vidno polje koje nije u potpunosti dostupno s Kuka. Iako o ljudskim aktivnostima na prostoru Nehaja tijekom starijih prapovijesnih razdoblja zasad nema jasnih arheoloških potvrda, činjenica da gruba lokalna keramika kvantitativno znatno zaostaje za ostalim kategorijama keramičkih nalaza mogla bi predstavljati dodatni pokazatelj intenzivne, a možda i isključive mlađeželeznodobne okupacije.

Iz svega navedenoga proizlazi da postoje argumenti koji podupiru interpretaciju lokaliteta kao utvrđenog naselja ili nalazišta gradinskog tipa. Ipak, s obzirom na to da se postojeće spoznaje temelje isključivo na neinvazivnim metodama površinskog pregleda i daljinskih istraživanja, takva se funkcionalna i tipološka određenja zasad mogu razmatrati tek na razini radnih hipoteza. Iz tog se razloga nameće potreba za budućim stratigrafskim istraživanjima, koja bi, uz prikupljanje

[101] GLAVAŠ 2015; GLAVAŠ I GLAVIČIĆ 2017; DOMINES PETER 2019.

[102] GLAVAŠ 2014.

[103] VILIČIĆ 1988: 68.

preciznijih podataka o arheološkim slojevima, trebala omogućiti i nedvosmislene podatke o potencijalnim fortifikacijskim elementima (konstrukcijskoj tehnici, kronologiji i odnosu prema drugim slojevima).

Nehaj i predrimska Senija: osvrt na trgovinu i cirkulaciju amfora

Velika količina amfora zabilježena na Nehaju uklapa se u opću sliku kasnoželjeznodobnih nalazišta gradinskog tipa u podvelebitskom primorju gdje upravo amfore predstavljaju jednu od najučestalijih kategorija nalaza.[104] Unatoč tomu, takva vrsta građe — premda sporadično objavljena — još uvijek nije sustavno niti cjelovito obrađena. U kontekstu Nehaja osobito je zanimljiv podatak da tijekom dosadašnjih zaštitnih arheoloških istraživanja, kao ni prilikom ranijih radova povezanih s pošumljavanjem uzvišenja, nisu dokumentirani nalazi cjelovitih amfora. Umjesto toga, arheološki materijal obilježava izrazito visok stupanj fragmentiranosti, što za sada ostaje teško posve objasniti. Zastupljenost brojnih razlomljenih ulomaka amfora u asocijaciji s keramičkim čepovima na Nehaju — ali i na drugim istodobnim nalazištima, npr. na nalazištu Sveta Trojica[105] — upućuje na mogućnost postojanja određenih gospodarskih aktivnosti povezanih s rukovanjem i skladištenjem amfora, pod pretpostavkom da je riječ o primarnom arheološkom kontekstu. S druge strane, ne može se u potpunosti isključiti ni sekundarni kontekst deponiranja takvog materijala. Takva bi praksa mogla uključivati namjernu ponovnu uporabu razbijenih amfora u tehničke svrhe — primjerice pri niveliranju i nasipavanju terena, poboljšanju drenažnih svojstava tla, natapanju ili gnojenju.[106] Pri tumačenju dosadašnjih podataka stoga treba uzeti u obzir i učinke postdepozicijskih procesa koji su tijekom vremena mogli znatno izmijeniti prvotni arheološki kontekst. Posebno se to odnosi na intenzivne zahvate – poput obrade zemljišta, terasiranja i pošumljavanja – koji su u određenoj mjeri mogli dovesti do mehaničke disturbacije slojeva, fragmentacije i premještanja (dijela) nalaza.

Osim na Nehaju, G–I i L2 amfore prethodno su dokumentirane u Senju, na lokalitetima Kuk i Štela te na nekoliko podmorskih nalazišta, potencijalnih sidrišta ili devastiranih brodoloma u okolici,[107] i u cjelini jasno indiciraju razgranate pomorske i trgovačke kontakte sa širim jadranskim prostorom. Recentna istraživanja povezuju veliku brojnost amfora na ovom području s novim modalitetima intenzivne distribucije i konzumacije vina – sadržaja s kojim se konvencionalno

[104] TONC I RADMAN-LIVAJA 2017; GLAVAŠ, KONESTRA, TONC 2020.

[105] TONC I RADMAN-LIVAJA 2017.

[106] Usp. CAMBI 1980: 73–80; CAMBI 1983: 363–389; CAMBI 1989: 311–337; A. STARAC 2020; BINTLIFF 2023.

[107] GLAVAŠ, KONESTRA, TONC 2020; KONESTRA I GLAVAŠ 2024: 56–57.

povezuje primarna upotreba ovih tipova amfora (*vinaria*).[108] Slična se situacija može zamijetiti i općenito u kvarnerskoj regiji, gdje se, za razliku od srednjojadranskog područja, uočava izražen nedostatak ranijih oblika amfora tipa Korint B, a zasad je primjetna i razmjerno oskudnija zastupljenost G–I amfora, osobito onih ranijih oblika. Nasuprot tomu, široko su rasprostranjene amfore tipa L2.[109] Takvi nalazi mogli bi upućivati na nešto kasniji proces šireg prihvaćanja konzumacije vina – od 3. do 2. stoljeća pr. n. e. – u usporedbi s područjem srednjeg i južnog Jadrana, a potencijalno i na središnju ulogu rimskih trgovaca koji su posebno bili aktivni u širenju proizvodnje amfora i distribucije robe u njima.[110] Ipak, u povezivanju sadržaja i tipa – pa tako i na primjeru spomenutih G–I i L2 oblika – valja zadržati oprez s obzirom na to da ih je njihova masivna proizvodnja i široka raširenost diljem Sredozemlja učinila iznimno pogodnim za višekratnu namjenu.[111] Iako se vino nameće kao primarni i najraširenij sadržaj, u njima su se mogli prevoziti ili pohranjivati i drugi proizvodi.[112]

Nalazi amfora na senjskim lokalitetima nedvojbeno potvrđuju istaknuto trgovačko značenje i receptivni karakter Senije unutar mreže pomorske povezanosti istočnog Jadrana. Međutim, njihova prisutnost nije samo dokaz aktivnog sudjelovanja lokalne zajednice u trgovini i razmjeni dobara koja su pristizala morskim putevima već je i pokazatelj procesa prihvaćanja novih kulturnih i društvenih praksi koje su povezane s konzumacijom vina. Prirodne i strateške prednosti senjske mikrolokacije – zaštićena luka, pristupačan izlaz na more te najkraći kopneni put prema zaleđu – bile su ključne odrednice koje su omogućile razvoj takvih gospodarskih aktivnosti. Te su prednosti već u prapovijesnom razdoblju, a potom i u antičkom dobu, jamčile kontinuitet i prosperitet naselja, utemeljen prvenstveno na trgovini, razmjeni i redistribuciji različitih roba između priobalnog i kontinentalnog područja. Količina dokumentiranih ulomaka amfora na senjskim nalazištima već sada jasno sugerira da je obujam trgovine u toj fazi nadilazio potrebe lokalnog tržišta. To upućuje na postojanje razvijenijih mehanizama redistribucije, u kojima je Senija vjerojatno imala važnu posredničku ulogu. Intenzivno prometovanje amforama i robom u njima stoga bi moglo biti jedan od ključnih čimbenika koji su potaknuli snažan gospodarski rast u kasnom željeznom dobu te pridonijeli konačnoj afirmaciji Senije u glavno regionalno središte razmjene između obalnog i kontinentalnog prostora, koje će takvo značenje zadržati i u narednim stoljećima.

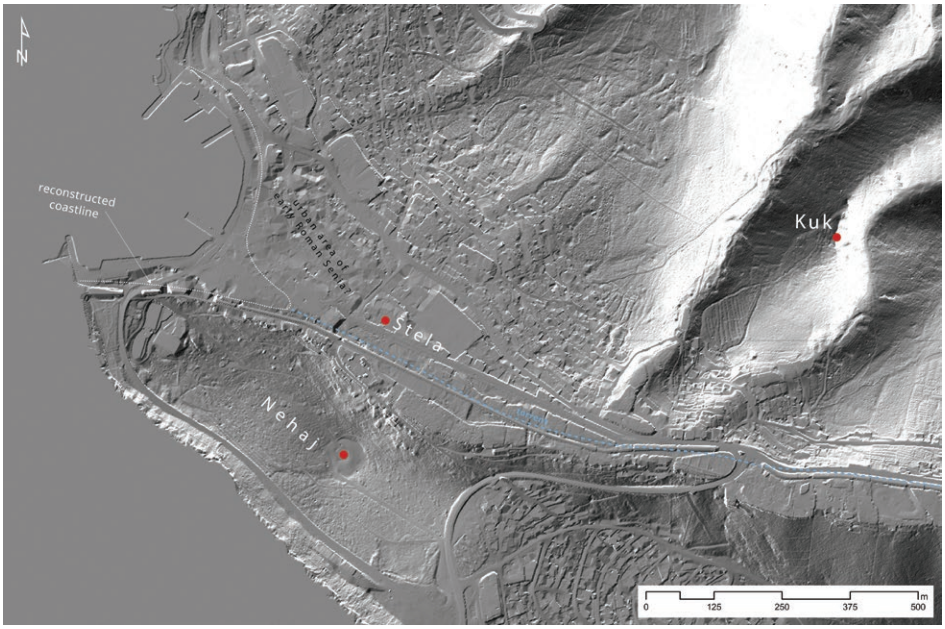
[108] LAMBOGLIA 1955: 240–270; CARRE I PESSAVENTO MATTIOLI 2021: 276.

[109] KONESTRA I UGARKOVIĆ 2025: 62.

[110] GLAVAŠ, KONESTRA, TONC 2020; KONESTRA I UGARKOVIĆ 2025.

[111] CARRE I PESAVENTO MATTIOLI 2021: 276.

[112] PECCI et al. 2017.

Karta 3. Obrazac naseljenosti predrimske Senije (podloga: Digitalni ortofoto LiDAR 2022/23; izradio: P. Domines Peter)

Zaključna razmatranja

Iako donošenje jasnije slike o ovom horizontu aktivnosti na Nehaju zasad nije moguće bez stratigrafskih iskopavanja, već dosadašnji podaci jasno ukazuju na to da je riječ o nalazištu iznimnog arheološkog potencijala. Ipak, nove spoznaje s Nehaja otvaraju mogućnost drugačijeg sagledavanja topografije i naseljenosti prapovijesne Senije, čime se ujedno proširuje razumijevanje njezine transformacije u rimski grad – procesa koji se sada pokazuje znatno složenijim i višeslojnijim nego što se ranije pretpostavljalo.[113] Unatoč ranijim mišljenjima koja nalazište Kuk tumače kao središnje naselje prapovijesne Senije,[114] kao i pogledima koji središte naseljenosti, pozivajući se primarno na povoljnije klimatske uvjete, dostupniji teren te odnos s kasnijim rimskim gradom, smještaju na niže, ravnije predjele prema senjskom zaljevu, uključujući i šire područje Štele,[115] najnoviji podaci s Nehaja sugeriraju kompleksniji prostorni obrazac krajem posljednjeg tisućljeća pr. n. e. Koncentracija helenističkih i kasnorepublikanskih nalaza, koji su zasad dokumentirani na tri, po svemu sudeći, međusobno izdvojene mikrolokacije – Kuk,

[113] Usp. M. GLAVIČIĆ 1992/1993; M. GLAVIČIĆ 1994.

[114] A. GLAVIČIĆ 1966; VILIČIĆ 1988.

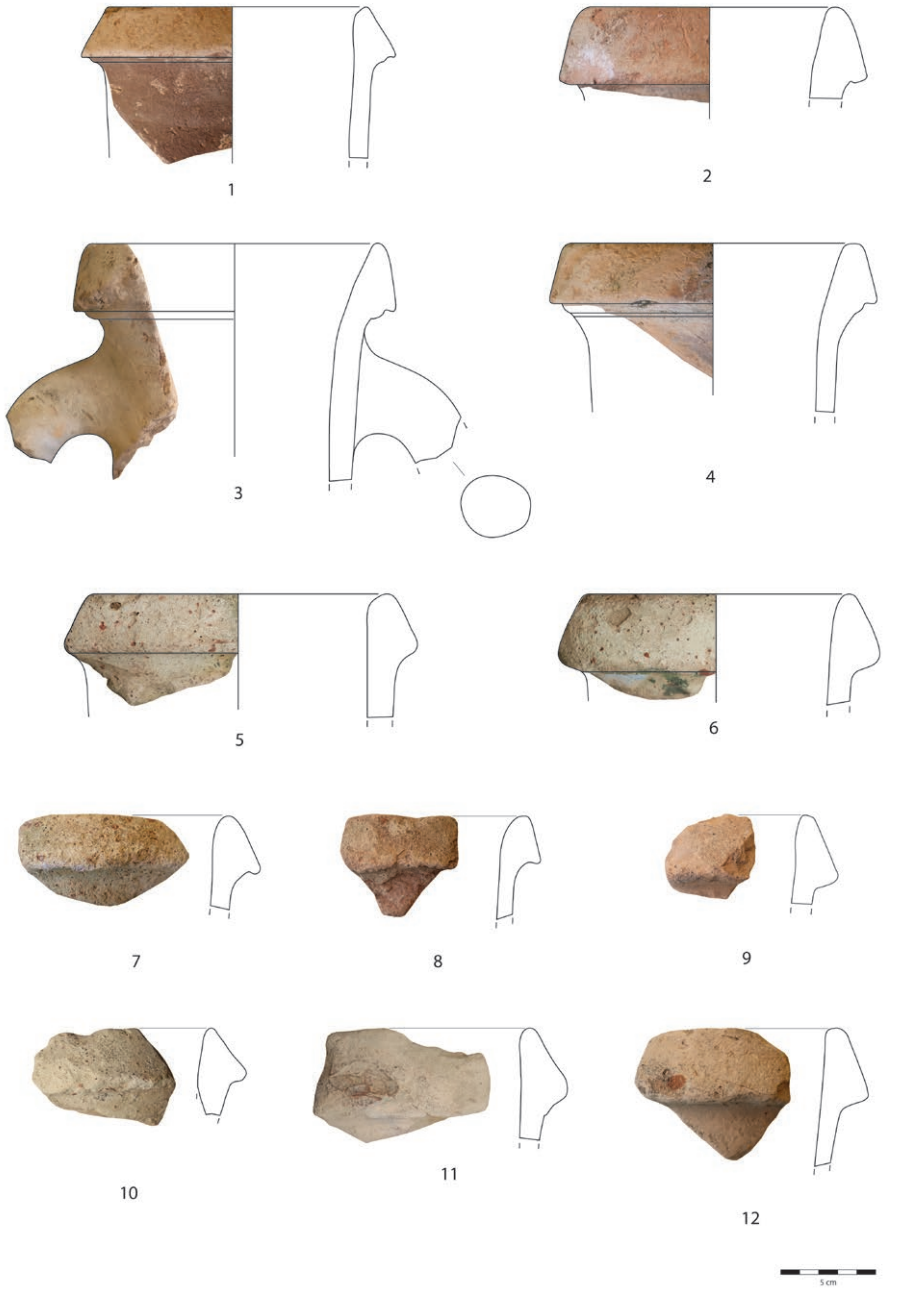
[115] M. GLAVIČIĆ 1992/1993; GLAVAŠ 2015; KONESTRA I GLAVAŠ 2024.

Štela i Nehaj – mogla bi upućivati na policentrični model prostorne organizacije. Nedostatak sustavnih istraživanja i stratigrafskih podataka značajno limitira podcrtavanje kronoloških odnosa između tih mikrolokacija, međutim, s obzirom na njihovu prostornu blizinu prihvatljivo je pretpostaviti da su spomenuti položaji pripadali jedinstvenoj naseobinskoj i administrativnoj cjelini koja se kao takva oblikovala najkasnije tijekom mlađeg željeznog doba. Dok aktivnosti na prostoru Štele, predjela na ravnom, možda primarno treba promatrati u gospodarskom i logističkom kontekstu neposredne blizine morskog zaljeva i pristaništa, moguće je pomišljati da su Kuk i Nehaj, kao položaji na uzvišenom, u određenom trenutku, mogli imati izraženiju stratešku ulogu, nadgledajući i štiteći taj prostor.

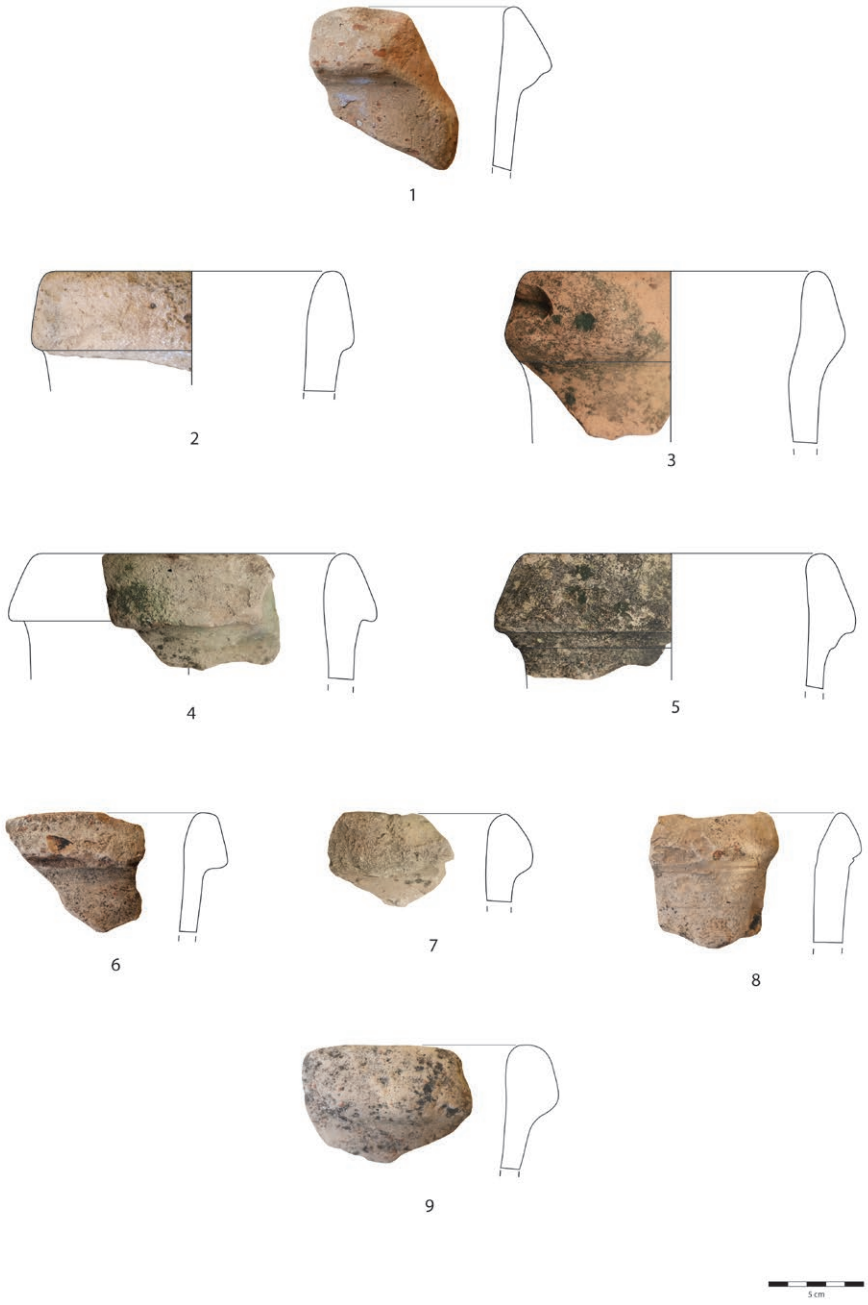
U takvom okviru i Nehaj, kao integralni dio prostora naseljenosti lokalne zajednice, predstavlja jednu od ključnih točaka za razumijevanje završne faze procesa njezine transformacije u rimsku urbanu cjelinu. Odsutnost rimskodobnih nalaza na Nehaju, barem u okviru površinskih nalaza, može se – uz nužan oprez – povezati s postupnim, premda ne nužno i potpunim, napuštanjem senjskih gradinskih nalazišta tijekom posljednjeg stoljeća pr. n. e. Takav razvoj odgovarao bi širim procesima koji prate uspostavu rimske vlasti i dodjelu municipalnog statusa, kada dinamiku urbanog i društvenog razvoja počinju određivati novi politički, gospodarski i kulturni obrasci. Te promjene vjerojatno su rezultirale pomicanjem fokusa naseljenosti prema, dotad vjerojatno nenaseljenom, prostoru na sjevernoj i sjeveroistočnoj obali dubokog morskog zaljeva koji je svojim prostornim i morfološkim značajkama mogao pružiti optimalne uvjete za novu urbanističku organizaciju.

Prilog 1.

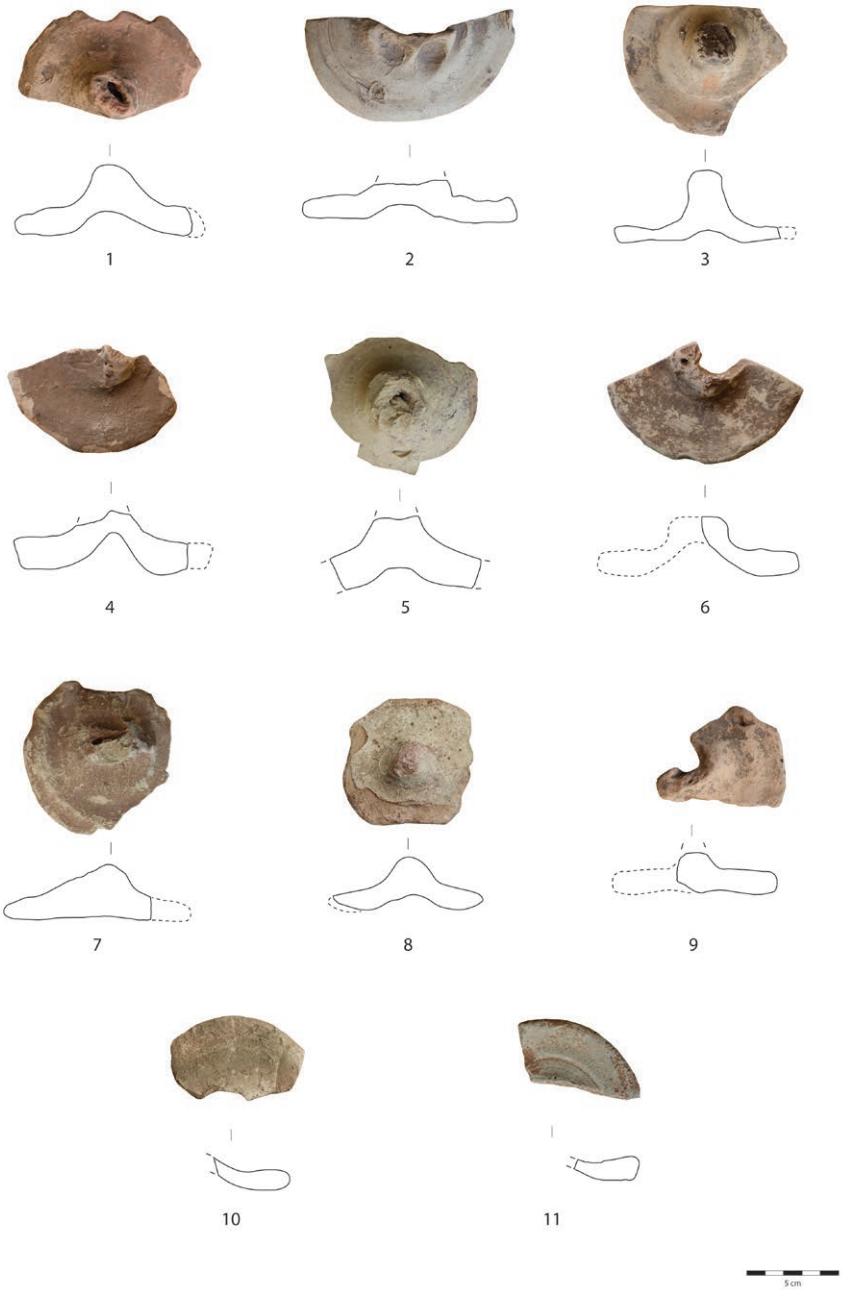
T. 1

T. 2

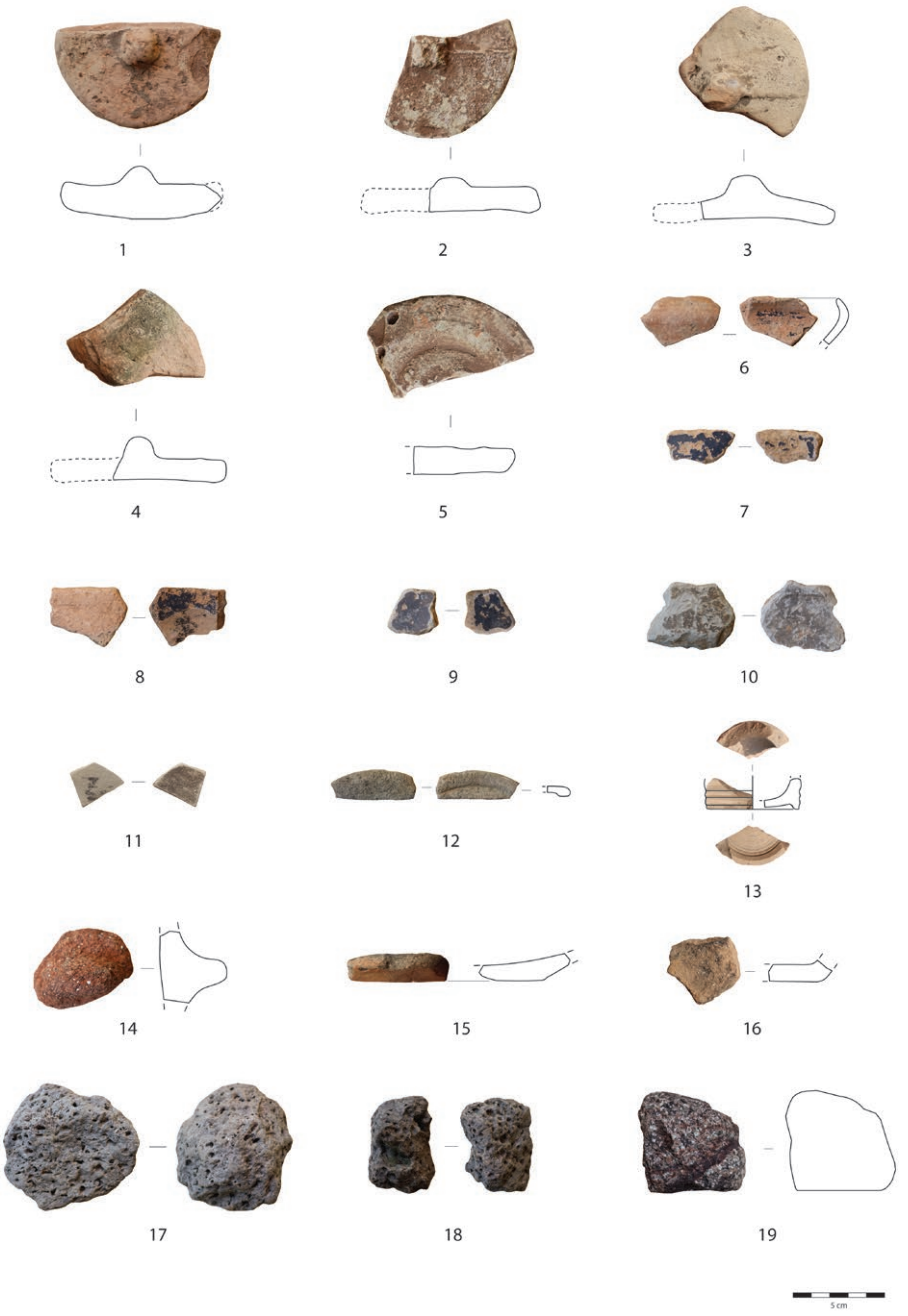
T. 3

T. 4

T. 5

Kat. br.	Kategorija	Tip / vrsta	Opis	Dimenzije (cm): L- dužina, W-širina, RD – promjer otvora, LD – promjer čepa, WT – debljina stijenki, LH – visina poklopca						Tabla
				L	W	RD	LD	WT	LH	
1	Amfora	Kasni G-I (ili prijelazni) tip	Ulomak oboda s dijelom vrata amfore. Obod trokutastog presjeka. S vanjske strane vidljiva profilacija. Keramika je svijetlo žućkasto-smeđe boje (Munsell 10 YR 8/4) s dosta sitnih bijelih zrnaca. Prilikom iskopa jame u kv. E7.	12,36	7,77	14		1,01		T.1:1
2	Amfora	Kasni G-I (ili prijelazni) tip	Ulomak oboda amfore. Trokutastog presjeka, na donjoj strani blago uvučen. Keramika je svijetlo žute boje (Munsell 2.5 Y 8/4) s mjestimično vidljivim sitnim tamnim zrncima. Površinski nalaz kv. E7	13,76	4,87	15		1,71		T.1:2
3	Amfora	Kasni G-I (ili prijelazni) tip	Ulomak vrata amfore s obodom i dijelom ručke. Obod trokutastog presjeka, s donje strane blago uvučen. Ispod oboda vidljiva horizontalna profilacija. Keramika je blijedo žute boje (Munsell 2.5Y 8/3) s mjestimično vidljivim sitnim bijelim zrncima. Površinski nalaz kv. F5	13,50	13,25	15		1,37		T.1:3
4	Amfora	Kasni G-I (ili prijelazni) tip	Ulomak oboda s dijelom vrata amfore. Obod trokutastog presjeka, s donje strane blago uvučen. Dvije horizontalne profilacije ispod oboda. Keramika je svijetlo žute boje (Munsell 2.5Y 8/4). Mjestimično su vidljiva sitna bijela zrnca. Površinski nalaz kv. E4	15,46	9,03	14		1,11		T.1:4
5	Amfora	Kasni G-I (ili prijelazni) tip	Ulomak oboda amfore s dijelom vrata. Obod trokutastog presjeka sa zaobljenim donjim rubom. Keramika je svijetlo žute boje (Munsell 2.5Y 8/4). Struktura je šupljikava s vidljivim primjesama crvenkastosmeđih grumenčića. Površinski nalaz kv. I7	9,66	6,74	15		1,57		T.1:5

6	Amfora	Kasni G-I (ili prijelazni) tip	Ulomak oboda amfore s dijelom vrata. Obod trokutastog presjeka sa zaobljenim donjim rubom. Keramika je svijetlo žute boje (Munsell 2.5Y 8/4). Struktura je šupljikava s vidljivim primjesama crvenkastosmeđih grumenčića (vrlo slična faktura kao prethodni ulomak). Površinski nalaz kv. H7.	8,86	5,94	14		1,51		T.1:6
7	Amfora	Kasni G-I (ili prijelazni) tip	Ulomak oboda amfore s dijelom vrata. Obod trokutastog presjeka, s donje strane uvučen. Keramika je svijetlo žute boje (Munsell 2.5Y 8/4). Struktura je šupljikava s vidljivim primjesama crvenkastosmeđih grumenčića. Površinski nalaz kv. I7.	8,68	4,68			1,27		T.1:7
8	Amfora	Kasni G-I (ili prijelazni) tip	Ulomak oboda amfore s dijelom vrata. Obod trokutastog presjeka, s donje strane uvučen. Keramika je vrlo blijedo smeđe boje (Munsell 10 YR 8/3). Vidljiva brojna sitna bijela zrnca. Površinski nalaz kv. D3.	6,10	5,28			1,96		T.1:8
9	Amfora	Kasni G-I (ili prijelazni) tip	Ulomak oboda amfore. Obod trokutastog presjeka. Keramika je svijetlo crveno-smeđe boje (Munsell 7.5 YR 8/6). Vidljiva brojna sitna bijela zrnca. Površinski nalaz kv. H9.	4,93	4,75			1,32		T.1:9
10	Amfora	Kasni G-I (ili prijelazni) tip	Ulomak oboda amfore. Obod trokutastog presjeka. Keramika je vrlo blijede žute boje (Munsell 2.5 Y 8/2). Među primjesama primjetni crvenkastosmeđi grumenčići i brojna sitna tamnija zrnca. Površinski nalaz kv. G5.	7,42	5,30			1,00		T.1:10
11	Amfora	Kasni G-I (ili prijelazni) tip	Ulomak oboda amfore. Obod trokutastog presjeka. Keramika je vrlo blijede žute boje (Munsell 2.5 Y 8/2). Mjestimično vidljiva sitna bijela zrnca. Površinski nalaz kv. H5.	8,64	5,80			1,38		T.1:11
12	Amfora	Kasni G-I (ili prijelazni) tip	Ulomak oboda i dijela vrata amfore. Obod trokutastog presjeka. Keramika je svijetlo crveno-smeđe boje (Munsell 7.5YR 8/4). Primjetna velika i brojnija sitnija crvenkastosmeđa zrnca. Površinski nalaz kv. H6.	8,13	6,95			0,92		T.1:12

13	Amfora	Kasni G-I (ili prijelazni) tip	Ulomak oboda i dijela vrata amfore. Obod troku-tastog presjeka s dvije horizontalne profilacije s donje strane. Keramika je svijetlo crveno-smeđe boje (Munsell 7.5YR 8/4). Primjetna velika crven-kastosmeđa i brojnija sitnija bijela zrnca. Površin-ski nalaz kv. H6.	6,99	10,10			1,23		T.2:1
14	Amfora	L2	Ulomak oboda i dijela vrata amfore. Obod s blago zadebljanim rubom. Donji rub zaobljen. Keramika je vrlo blijede žute boje (Munsell 2.5Y 8/2). Pri-mjetna sitna tamna zrnca. Površinski nalaz kv. E6.	15,38	6,09	15		1,81		T.2:2
15	Amfora	L2	Ulomak oboda i dijela vrata amfore. Obod s izra-ženim ispupčenjem zaobljenih rubova i uvučen s unutarnje strane. Keramika je svijetle, zasićene cr-venkasto-smeđe boje (Munsell 5YR 7/6). Primjetna brojna sitna bijela zrnca. Površinski nalaz kv. G6.	10,49	8,67	14		1,37		T.2:3
16	Amfora	L2	Ulomak oboda i dijela vrata amfore. Obod s blago konveksnim profilom, vanjski rub izbočen, donji dio blago uvučen. Keramika je vrlo blijede žute boje (Munsell 2.5Y 8/2). Primjetna brojna sitna tamna zrnca. Površinski nalaz kv. E8.	8,57	6,58	15		1,47		T.2:4
17	Amfora	L2	Ulomak oboda i dijela vrata amfore. Donji dio oboda blago uvučen. Horizontalna profilacija s donje strane. Keramika je blijedo žućkasto-smeđe boje (Munsell 10YR 8/3). Primjetna brojna sitna crvenkastosmeđa zrnca. Površinski nalaz kv. E7.	10,49	7,02	15		0,93		T.2:5
18	Amfora	L2	Ulomak oboda i dijela vrata amfore. Masivni zade-bljani obod. Keramika je svijetlo žućkasto-smeđe boje (Munsell 10YR 8/4). Primjetna brojna sitna crvenkastosmeđa i tamna zrnca.	7,01	6,27			1,10		T.2:6
19	Amfora	L2	Ulomak oboda. Obod gotovo ravnog presjeka, za-obljenih rubova. Keramika je vrlo blijede žute boje (Munsell 2.5Y 8/2). Primjetna brojna sitna tamna zrnca. Površinski nalaz kv. H7.	6,45	5,15			1,34		T.2:7

20	Amfora	L2/Dressel 6	Ulomak oboda i dijela vrata amfore. Obod s blago ispupčenim rubom s dvije horizontalne profilacije s vanjske strane. Keramika je svijetlo žućkasto-smeđe boje (Munsell 10YR 8/4). Primjetna veća crvenkastosmeđa I brojna sitna tamnija zrnca. Površinski nalaz kv. H6.	6,82	6,71			1,65			T.2:8
21	Amfora	L2	Ulomak oboda i dijela vrata amfore. Masivni, zadebljani obod. Keramika je svijetlo crveno-smeđe boje (Munsell 5YR 7/6). Primjetna brojna sitna crvenkastosmeđa i tamna zrnca. Površinski nalaz kv. G6.	8,40	6,17			1,26			T.2:9
23	Čep amfore	Izrađen na kolu	Polovica čepa amfore izrađenog na kolu. Ispupčena središnja drška. Donji dio u sredini je udubljen. Keramika je svijetlo crveno-žute boje (Munsell 5YR 8/4), a mjestimično su vidljiva sitna bijela zrnca. Prilikom iskopa jame u kv. E7.	9,74	5,42	10	1,01	3,53			T.3:1
24	Čep amfore	Izrađen na kolu	Polovica čepa amfore izrađenog na kolu. Vidljivi otisci prstiju kojima je ispupčena drška stisnuta prije pečenja. Donja strana je u sredini udubljena. Keramika je svijetlo žućkasto-smeđe boje (Munsell 10YR 8/4). Mjestimično su vidljiva sitna bijela zrnca. Prilikom iskopa jame u kv. E7.	11,36	5,53	12	1,09	2,30			T.3:2
25	Čep amfore	Izrađen na kolu	Ulomak čepa amfore izrađenog na kolu. Pravilno oblikovana ispupčena drška.. Na središnjem dijelu vidljiva plitka profilacija. Vanjski rub blago zadebljan. Donja strana je u sredini udubljena. Keramika je blijedo žućkasto-smeđe boje (Munsell 10YR 8/3) s mjestimično vidljivim sitnim bijelim zrncima. Prilikom iskopa jame u kv. D6.	8,61	9,75	9	0.60	3,78			T.3:3
26	Čep amfore	Izrađen na kolu	Dio čepa amfore izrađenog na kolu. Sačuvan dio ispupčene drške. Donja strana je u sredini udubljena. Keramika je svijetlo crveno-smeđe boje (Munsell 7.5YR 8/4). Prilikom iskopa jame u kv. E7.	9,00	5,40	10	1,56	2,84			T.3:4

27	Čep amfore	Izrađen na kolu	Dio čepa amfore izrađenog na kolu. Sačuvan središnji dio s ispupčenom drškom. Donja strana je u sredini udubljena. Keramika je svijetlo žute boje (Munsell 2.5Y 8/4). Vidljiva su brojna bijela i crvenkastosmeđa zrnca. Prilikom iskopa jame u kv. E7.	8,19	7,49			1,48	3,72		T.3:5
28	Čep amfore	Izrađen na kolu	Dio čepa amfore izrađenog na kolu. Sačuvan dio ispupčene drške.Donja strana je u sredini udubljena. Keramika je blijedo žute boje (Munsell 2.5Y 8/3). Mjestimično su vidljiva sitna crvenkastosmeđa zrnca. Prilikom iskopa jame u kv. E7.	9,92	6,16		10	1,26	2,70		T.3:6
29	Čep amfore	Izrađen na kolu	Dio čepa amfore izrađenog na kolu. Sačuvan dio ispupčene drškeDonja strana ravna. Uz rub vidljiv plitki žlijeb. Keramika je blijedo žute boje (Munsell 2.5Y 8/3). Mjestimično su vidljiva sitna tamna zrnca. Površinski nalaz kv. E4.	8,20	8,27		10	1,39	3,16		T.3:7
30	Čep amfore	Izrađen na kolu	Dio čepa amfore izrađenog na kolu. Sačuvan dio ispupčene drškeDonja strana je u sredini udubljena. Keramika je vrlo blijede žute boje (Munsell 2.5Y 8/2). Vidljiva su veća i sitnija crvenkastosmeđa zrnca.	7,98	7,20		10	1,17	2,95		T.3:8
31	Čep amfore	Izrađen na kolu	Dio čepa amfore izrađenog na kolu. Sačuvan dio ispupčene drške. Keramika je svijetlo crveno-smeđe boje (Munsell 7.5YR 8/4). Vidljiva su sitna crvenkastosmeđa zrnca. Površinski nalaz kv. G6.	7,12	1,32		10	1,30	2,36		T.3:9
32	Čep amfore	Izrađen na kolu	Dio čepa amfore izrađenog na kolu. Vidljiv blago zadebljani vanjski rub. Keramika je vrlo blijede žute boje (Munsell 2.5Y 8/2). Vidljiva su sitna tamna zrnca. Površinski nalaz kv. E4.	7,26	4,58		10	1,09	1,80		T. 3:10
33	Čep amfore	Izrađen na kolu	Dio čepa amfore izrađenog na kolu. Vidljiv blago zadebljani vanjski rub i plitka profilacija. Keramika je umjereno, svijetlo blijede žute boje (Munsell 2.5Y 7/3). Površinski nalaz kv. F4.	7,75	3,49		10	1,37	1,37		T.3:11

34	Čep amfore	Izrađen u kalupu	Čep izrađen u jednodijelnom kalupu sa stožastom drškom kružnog oblika. Donja strana ravna. Keramika je Munsell 7.5YR 8/2. Deblji sloj kalcifikacije na površini. Površinski nalaz kv. G6.	9,58	9,16		10	1,42	2,91	T.4:1
35	Čep amfore	Izrađen u kalupu	Čep izrađen u dvodijelnom kalupu s drškom nepravilnog kružnog oblika. Otisak kalupa dijeli gornju stranu na dva polja. Donja strana ravna. Keramika je vrlo blijede crveno-smeđe boje (Munsell 7.5YR 8/4). Površinski nalaz kv. E4.	9,73	9,08		10	1,22	2,29	T.4:2
36	Čep amfore	Izrađen u kalupu	Čep izrađen u dvodijelnom kalupu s drškom nepravilnog kružnog oblika. Uz dršku se nastavlja reljefno izvedena strelica. Keramika je svijetlo žućkasto-smeđe boje (Munsell 10YR 8/4). Površinski nalaz kv. E5. Površinski nalaz kv. G6.	9,28	8,95		9	1,08	2,62	T.4:3
37	Čep amfore	Izrađen u kalupu	Čep izrađen u dvodijelnom kalupu s drškom pravilnog kružnog oblika. Uz dršku se nastavlja plitka reljefno izvedena strelica. Keramika je blijedo žute boje (Munsell 2.5Y 8/3). Površinski nalaz kv. G6.	9,03	8,92		9	1,21	2,49	T.4:4
38	Čep amfore	Izrađen u kalupu	Čep izrađen u dvodijelnom kalupu s drškom nepravilnog kružnog oblika. Otisak kalupa dijeli gornju stranu na dva polja. Na gornjoj strani vidljiva i tri plitka, pravilno raspoređena globula. Donja strana ravna. Keramika je vrlo blijedo crveno-smeđe boje (Munsell 5YR 8/2). Površinski nalaz kv. G6.	9,19	8,91		9	1,41	2,82	T.4:5
39	Čep amfore	Izrađen u kalupu	Čep izrađen u jednodijelnom kalupu s drškom pravilnog pravokutnog oblika na koji se nastavljaju reljefno oblikovani produžeci. Donja strana ravna. Keramika je svijetle žućkasto-smeđe boje (Munsell 7.5YR 8/4). Površinski nalaz kv. E4..	9,18	9,00		9	1,32	2,19	T.4:6
40	Čep amfore	Izrađen u kalupu	Čep izrađen u dvodijelnom kalupu s drškom nepravilnog kružnog oblika. Otisak kalupa dijeli gornju stranu na dva polja. Donja strana ravna. Keramika je svijetlo crvenkasto-smeđe boje (Munsell 5YR 8/4). Vidljiva brojna veća i sitna bijela zrnca. Površinski nalaz kv. E8.	9,56	9,40		10	1,09	2,74	T.4:7

41	Čep amfore	Izrađen u kalupu	Dio čepa izrađenog u dvodijelnom kalupu s drškom nepravilnog kružnog oblika. Otisak kalupa dijeli gornju stranu na dva polja. Donja strana ravna. Keramika je zasićene crvenkasto-narančaste boje (Munsell 5YR 7/8). Vidljiva brojna crvenkastosmeđa zrnca. Površinski nalaz kv. F5.	9,90	5,99		10	0,90	2,53	T.4:8
42	Čep amfore	Izrađen u kalupu	Dio čepa izrađenog u dvodijelnom kalupu s drškom nepravilnog kružnog oblika. Otisak kalupa dijeli gornju stranu na dva polja. Na gornjoj strani vidljivi plitki žlijebovi. Donja strana ravna. Keramika je svijetle žućkasto-smeđe boje (Munsell 7.5YR 8/4). Vidljiva sitna bijela zrnca. Površinski nalaz kv. F5.	9,78	9,03		10	1,28	2,62	T.4:9
43	Čep amfore	Izrađen u kalupu	Dio čepa izrađenog u dvodijelnom kalupu s drškom nepravilnog kružnog oblika. Otisak kalupa dijeli gornju stranu na dva polja. Donja strana ravna. Keramika je svijetlo žućkasto-smeđe boje (Munsell 2.5Y 8/4). Površinski nalaz kv. G6.	9,35	5,86		9	1,31	2,07	T.4/10
44	Čep amfore	Izrađen u kalupu	Dio čepa izrađenog u dvodijelnom kalupu s drškom pravilnog četvrtastog oblika. Otisak kalupa dijeli gornju stranu na dva polja. Donja strana ravna. Keramika je svijetle crvenkasto-smeđe boje (Munsell 5YR 7/6). Vidljiva brojna sitna bijela zrnca. Površinski nalaz kv. F5.	9,65	5,29		10	1,02	2,12	T.4:11
45	Čep amfore	Izrađen u kalupu	Dio čepa izrađenog u jednodijelnom kalupu s plitkom drškom pravilnog četvrtastog oblika. Na gornjoj strani vidljiva reljefno izvedena oznaka u obliku slova Z ili N. Donja strana ravna. Keramika je vrlo svijetle žućkasto-smeđe boje (Munsell 2.5Y 8/3). Površinski nalaz kv.F5.	8,97	6,41		9	0,92	1,58	T.4:12
46	Čep amfore	Izrađen u kalupu	Dio čepa izrađenog u jednodijelnom kalupu s drškom nepravilnog kružnog oblika. Keramika je svijetle žućkasto-narančasto-smeđe boje (Munsell 7.5YR 8/6). Mjestimično vidljiva sitna bijela zrnca. Površinski nalaz kv. G6.	8,74	5,89		9	1,57	2,92	T.5:1

47	Čep amfore	Izrađen u kalupu	Dio čepa izrađenog u dvodijelnom kalupu s plitkom drškom pravilnog četvrtastog oblika. Otisak kalupa dijeli gornju stranu na dva polja. Keramika je vrlo svijetle, blago žućkasto-smeđe boje (Munsell 2.5Y 8/3). Mjestimično vidljiva sitna bijela zrnca. Površinski nalaz kv. E7.	8,44	6,68		10	1,33	1,12	T.5:2
48	Čep amfore	Izrađen u kalupu	Dio čepa izrađenog u dvodijelnom kalupu s drškom nepravilnog kružnog oblika. Otisak kalupa dijeli gornju stranu na dva polja. Keramika je svijetle žućkasto-smeđe boje (Munsell 7.5YR 8/4). Mjestimično vidljiva sitna crvenkastosmeđa zrnca. Površinski nalaz kv. E6.	7,02	5,76		9	1,01	2,29	T.5:3
49	Čep amfore	Izrađen u kalupu	Dio čepa izrađenog u kalupu s drškom pravilnog kružnog oblika. Keramika je svijetle žućkasto-smeđe boje (Munsell 7.5YR 8/4). Mjestimično vidljiva sitna tamna zrnca. Površinski nalaz kv. E8.	7,78	5,49		9	1,28	2,33	T.5:4
50	Čep amfore	Izrađen u kalupu	Dio čepa izrađenog u kalupu. Na gornjoj strani vidljivi plitki žlijebovi. Keramika je vrlo svijetle, blago žućkasto-smeđe boje (10YR 8/3). Površinski nalaz kv. E8.	8,47	4,75		10	1,24		T.5:5
51	Fina stolna keramika	Crnopremazana keramika	Ulomka ruba zdjelice s obodom blago uvučenim prema unutra. Fino pročišćena glina svijetlo žućkasto-smeđe boje (Munsell 5YR 7/4). S unutarnje i vanjske strane vidljivi tragovi crnog premaza. Površinski nalaz kv. H6.	4,19	2,82			0,47		T.5:6
52	Fina stolna keramika	Crnopremazana keramika	Ulomak stijenke posude otvorene forme s tragovima crnog premaza na unutarnjoj i vanjskoj strani. Fino pročišćena glina svijetlo žućkasto-smeđe boje (Munsell 5YR 7/4). Površinski nalaz kv. H6.	3,58	1,86			0,57		T.5:7
53	Fina stolna keramika	Crnopremazana keramika	Ulomak stijenke posude otvorene forme s tragovima crnog premaza na unutarnjoj strani. Fino pročišćena glina svijetlo žućkasto-smeđe boje (Munsell 5YR 7/4). Površinski nalaz kv. H6.	4,17	3,18			0,62		T.5:8

54	Fina stolna keramika	Sivopremazana keramika	Ulomak stijenke s tragovima crnog premaza na unutarnjoj i vanjskoj strani. Fino pročišćena glina svijetlo sive boje (Munsell 7.5Y 7/2). Površinski nalaz kv. H6.	2,96	2,46			0,57		T.5:9
55	Fina stolna keramika	Sivopremazana keramika	Ulomak stijenke s tragovima sivog premaza na unutarnjoj i vanjskoj strani. Fino pročišćena glina svijetlo sive boje (Munsell 7.5Y 7/2). Površinski nalaz kv. H6.	4,66	3,43			0,67		T.5:10
56	Fina stolna keramika	Sivopremazana keramika	Ulomak stijenke s tragovima sivog premaza na unutarnjoj i vanjskoj strani. Fino pročišćena glina svijetlo sive boje (Munsell 7.5Y 7/2). Površinski nalaz kv. E7.	2,47	1,86			0,39		T.5:11
57	Fina stolna keramika	Sivopremazana keramika	Dio dna sa zadebljanim rubom. Fino pročišćena glina svijetlo sive boje (Munsell 7.5Y 7/1). Površinski nalaz kv. H6.	4,54	1,59			0,50		T.5:12
58	Fina stolna keramika	Crnopremazana keramika (?)	Dno čaše (?) s blago istaknutom stopom, tri horizontalne profilacije na vanjskoj strani i tragovima sivkastog premaza na unutarnjoj stijenci. Fino pročišćena glina svijetlo žućkasto-smeđe boje (Munsell 5YR 7/4). Površinski nalaz kv. E7	3,82	2,17	5		0,43	17,36	T.5:13
59	Gruba keramika	Gruba keramika	Ulomak jezičastog drška. Keramika izrazito narančasto-crvene boje (Munsell 5YR 5/6). Grublja faktura s brojnim krupnim bijelim zrncima. Površinski nalaz kv. H6.	5,26	3,73			0,88		T.5:14
60	Gruba keramika	Gruba keramika	Ulomak dna s blago istaknutom stopom. Keramika sivo-smeđe do tamnosive boje (Munsell 5YR 5/4 – 5YR 5/6). Vidljive sitne mineralne primjese. Površinski nalaz kv. H6.	5,65	5,20				14,05	T.5:15
61	Gruba keramika	Gruba keramika	Ulomak stijenke s prijelazom u dno. Keramika oker-smeđe boje (Munsell 10YR 6/3). Vidljiva brojna sitna bijela zrnca. Površinski nalaz kv. H6.	3,76	3,90				12,99	T.5:16

62	Predmeti od glačanog kamena	Žrvanj	Ulomak žrvnja od kamena tamnosivkaste boje i šupljikave vezikularne strukture. Površinski nalaz kv. H6.	6,34	5,94				3,84	T.5:17
63	Predmeti od glačanog kamena	Žrvanj	Ulomak žrvnja od kamena tamnosivkaste boje i šupljikave vezikularne strukture. Površinski nalaz kv. E4..	4,90	3,57				2,71	T.5:18
64	Predmeti od glačanog kamena	Žrvanj	Ulomak žrvnja od kamena sivkasto–ružičaste boje, grubozrnate strukture, s makroskopski vidljivim, dobro povezanim krupnim mineralima nepravilnih oblika. Površinski nalaz kv. H5.	5,23	3,32				5,30	T. 5:19
65	Novac	Numidija, Masinisa ili nasljednici (208. – 148. g pr. e.)	Brončani novac s likom bradatog muškarca okrenutog nalijevo na licu i prikazom konja u skoku na naličju. Tamnozelena patina s tragovima oksidacije. Pronađeno u kv. E7.	Promjer: 26,4 mm, masa: 11,51 g, položaj kalupa: 12 h						Sl. 4: 1
66	Ostalo (toaletni pribor)	Pinceta	Mala brončana pinceta koja se sastoji od polukružno raširenog gornjeg dijela te plosnato oblikovanih krakova, blago proširenih na donjem dijelu i vrhovima prelomljenih prema unutra. Pronađeno prilikom iskopa jame u kv. E7.	Duljina krakova: 3,94; širina krakova 0,64; širina pincete 0,53						Sl. 4: 2
67	Ostalo (ribarski alati)	Udica	Dio male brončane udice s kratkim vratom, tijelom okruglog presjeka, sa stiješnjenom glavom. Pronađeno prilikom iskopa jame u kv. E7.	Visina udice: 1,45; širina: 0,66; debljina: 0,13						Sl. 4: 3
68	Ostalo (dijelovi nošnje)	Staklena perla	Ulomak cilindrične perle, od plavkastog stakla polukružnog presjeka. Pronađeno prilikom iskopa jame u kv. E7.	Vanjski promjer: 1,3; visina: 0,70						Sl. 4: 4

Bibliografija

Literatura

BAJTLER, Marta. 2015. Ceramic amphora stoppers from the east coast of the Adriatic. *Novensia* 26: 69–81.

BARBARIĆ, Vedran. 2011. *Tipologija lončarije iz kasnoga brončanoga i željeznoga doba s područja Dalmacije*. Ph.D. diss., Sveučilište u Zagrebu.

BERTOL, Anja. 2022. *Ostava iz Mazina*. Zagreb: Arheološki muzej u Zagrebu.

BILIĆ, Tomislav. 2019. A paradigm shift in the making: the case of North African and Italic bronzes in the northeastern Adriatic. *The Numismatic Chronicle* 179: 31–48.

BINTLIFF, John. 2023. Agricultural Intensification and the Evidence from Offsite Survey Archaeology. *Journal of World Prehistory* 36: 109–145. https://doi.org/10.1007/s10963-023-09176-4

BORZIĆ, Igor, Dinko RADIĆ. 2021. Rezultati rekognosciranja gradinskog naselja Brdo-Stine kod Žrnova na otoku Korčuli. *Archaeologia Adriatica* 15: 341–369. https://doi.org/10.15291/archeo.3591

BRUNŠMID, Josip. 1898. Arheološke bilješke iz Dalmacije i Panonije II. *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu* 3: 150–205.

BRECCIAROLI TABORELLI, Luisa. 1996 (1997). Marche. Jesi (Ancona) - L'officina ceramic di Aesis (III sec. a. C. – I sec. d.C). *Notizie degli Scavi di Antichità* 7–8: 5–250.

BULJEVIĆ, Z. 1999. Njive-Podstrana: groblje iz vremena seobe naroda u Naroni. *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku* 90–91: 201–294.

BOURA, Maurizio. 1997. Qualche osservazione sulle anfore greco-italiche dell'alto Adriatico. *Quaderni Friulani di Archeologia* 7: 161–167.

BOURA, Maurizio, Stefano MAGNANI, Giovanni Filippo ROSETT. 2014. Proposta per la classificazione degli opercula inscripta. *Quaderni Friulani di Archeologia* 22–23: 9–25.

CAMBI, Nenad. 1980. Amfore kao građevinski i izolacijski materijal u antičkom graditeljstvu Dalmacije. U *Materijali, tehnike i strukture predantičkog i antičkog graditeljstva na istočnom jadranskom prostoru, znanstveni kolokvij održan u Zadru od 6-8. XII 1976*, ur. Mate Suić, Marin Zaninović, 73–80. Zagreb: Odjel za arheologiju Centra za povijesne znanosti.

CAMBI, Nenad. 1983. Le anfore Dressel 20 nella Jugoslavia. U *Produccion y comercio del aceite en la antiguedad, segundo congresso internacional Sevilla*, ur. Jose Maria Blázquez Martínez, Jose Remesal Rodríguez, 363–389. Madrid.

CAMBI, Nenad. 1989. Anfore romane in Dalmazia. U *Anfore romane e storia economica, un decennio di ricerche, Atti del Convegno (Siena 1986)*, 311–337. Rome: Ecole française de Rome.

CAMBI, Nenad. 1991. Amfore kasnorepublikanskog doba i njihova produkcija u Dalmaciji. U *Zbornik radova posvećen akademiku Alojzu Bencu*, Posebna izdanja ANUBIH, XCV/27, 55–65. Sarajevo.

CARRE, Marie-Brigitte, Patrick MONSIEUR, Stefania PESAVENTO MATTIOLI. 2014. Transport amphorae Lamboglia 2 and Dressel 6A: Italy and/or Dalmatia? Some clarifications. *Journal of Roman Archaeology* 27: 417–428. https://doi.org/10.1017/S1047759414001329

CARRE, Marie–Brigitte, Stefania PESAVENTO MATTIOLI. 2021. The content of amphorae from Adriatic Italy. U *Roman Amphora Contents. Reflecting on the Maritime Trade of Foodstuffs in Antiquity*. Proceedings of the Roman Amphora Contents International Interactive Conference (RACIIC) (Cadiz, 5–7 October 2015), ur. Dario Bernal-Casasola, Michel Bonifay, Alessandra Pecci, Victoria Leitch, 273–280. Oxford: Archaeopress,

CESARIK, Nikola, Vjekoslav KRAMBERGER. 2018. Prilog poznavanju najstarijeg optjecaja novca na području Like. *Diadora* 32: 105–152.

CIPRIANO, Silvia, Stefania MAZZOCCHIN. 2017. Western Adriatic amphorae productions: the research status. U *AdriAmphorae. Amfore kao izvor za rekonstrukciju gospodarskoga razvoja jadranske regije u antici: lokalna proizvodnja*, ur. Goranka Lipovac Vrkljan, Irena Radić Rossi, A. Konestra, 33–47. Zagreb: Institut za arheologiju.

DE MITRI, Carlo. 2016. Trade in Pottery within the Lower Adriatic in the 2nd c. BCE. *Journal of Hellenistic Pottery and Material Culture* 1: 21–36.

DE MITRI, Carlo, Federica MAURO. 2019. Le Rouge et le Noir. La ceramica fine da mensa: continuità e cambiamenti nell'area ionico–adriatica nel corso del II sec. a. C. U *Daily Life in a Cosmopolitan World: Pottery and Culture During the Hellenistic Period*. Proceedings of the 2nd Conference of IARPotHP Lyon (IARPotHP 2), November 2015, 5th– 8th, ur. Annette Peignard, 285–299. Wien: Phoibos.

DESY, Philippe. 1989. *Les timbres amphoriques de l'Apulie républicaine. Documents pour une histoire économique et sociale*. Oxford: British Archaeological Reports 554.

DOBREVA, Diana, Beatrice LUISE. 2014. I coperchi d'anfora dagli scavi dei fondi ex Cossar ad Aquileia. dai vecchi dati ai nuovi ritrovamenti. *Quaderni Friulani di Archeologia* 22–23: 75–92.

DOMINES PETER, Pio. 2019. *Prapovijesni kulturni krajolik primorske padine sjevernog Velebita*. Završni rad, Sveučilište u Zadru.

DOMINES PETER, Pio. 2022. Zaboravljeni hramovi boga Marsa: arheologija Velikog rata na primjeru austrougarskih rovova u Senju. *Senjski zbornik* 48: 317–338. https://doi.org/10.31953/sz.49.1.12

DOMINES PETER, P. 2024. From Coinage to Connectivity: Some Notes on Greek–Illyrian Coins from Senj (Northern Adriatic). U *Between Global and Local. Adriatic Connectivity from Protohistory to the Roman Period, Proceedings of the Conference, Stari Grad, 28th–29th October 2022*, ur. Marina Ugarković, Ana Konestra, Martina Čelhar, Martina Korić, 153–166. Zagreb: Institut za arheologiju.

DUBOLNIĆ, Martina. 2006. Prapovijesna nalazišta na području Starigrada Paklenice. *Radovi Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Zadru* 48: 1–55.

DUBOLNIĆ GLAVAN, Martina, Vedrana GLAVAŠ. 2011. Prilog poznavanju najstarijeg optjecaja novca na prostoru južnog Velebita. *Prilozi Instituta za arheologiju u Zagrebu* 28: 95–122.

DUKAT, Zdenka, Ante GLAVIČIĆ. 1975. Numizmatičke vijesti iz Senja i okolice. *Senjski zbornik* 6: 167–196.

DUKAT, Zdenka, Ivan MIRNIK, Jadranka NERALIĆ. 1984. Numizmatičke vijesti iz Senja i okolice II. *Senjski zbornik* 10–11: 41–56.

ETEROVIĆ BORZIĆ, Anamarija. 2017. Stakleni nalazi. U *Grad mrtvih nad poljem života. Nekropola gradinskog naselja Kopila na otoku Korčuli*, ur. Ivo Fadić, Anamarija Eterović Borzić, 99–116. Zadar: Muzej Antičkog stakla.

FORENBAHER, Stašo, Pavle VRANJICAN. 1985. Vaganačka pećina. *Opuscula archaeologica* 10: 1–21.

GEOPORTAL DGU, Geoportal, *Državna geodetska uprava* https://geoportal.dgu.hr/ (posjet 25. 10. 2025.).

GERKE, Tammie L., Sharon R. STOCKER, Jack L. DAVIS, J. Barry MAYNARD, Craig DIETSCH. 2006. Sourcing Volcanic Millstones from Greco–Roman Sites in Albania. *Journal of Field Archaeology* 31(2): 137–146 https://doi. org/10.1179/009346906 791072034

GLAVAŠ, Vedrana. 2010. Prometno i strateško značenje prijevoja Vratnik u antici. *Senjski zbornik* 37: 5–18.

GLAVAŠ, Vedrana. 2014. Analize vidljivosti u prapovijesnom krajoliku Velebita. *Archaeologia Adriatica* 8: 1–26.

GLAVAŠ, Vedrana. 2015. *Romanizacija autohtonih civitates na prostoru sjevernog i srednjeg Velebita*. Ph.D. diss., Sveučilište u Zadru.

GLAVAŠ, Vedrana, Miroslav GLAVIČIĆ. 2017. Naseljenost sjevernog i srednjeg Velebita u prapovijesti i antici. *Senjski zbornik* 44: 117–128. https://doi.org/10.31953/sz.44.1.7

GLAVAŠ, Vedrana, Ana KONESTRA, Asja TONC. 2020. Wine Consumption in the Kvarner and sub–Velebit Area (NE Adriatic) in the Last Centuries BCE: Evidence from Amphora Finds. U *Exploring the neighborhood. The role of ceramics in understanding place in the Hellenistic world*, Proceedings of the 3rd Conference of IARPotHP Kaštela, June 2017, 1st–4th, ur. Ivanka Kamenjarin, Marina Ugarković, 271–286. Wien.

GLAVIČIĆ, Ante. 1965a. Izvještaj o značajnim arheološkim nalazima u tvrđavi Nehaj u Senju, maja 1964. *Senjski zbornik* 1: 315–322.

GLAVIČIĆ, Ante. 1965b. Kulturno-povijesni vodič po Senju. *Senjski zbornik* 1: 264–314.

GLAVIČIĆ, Ante. 1966. Arheološki nalazi iz Senja i okolice. *Senjski zbornik* 2: 383–426.

GLAVIČIĆ, Ante. 1992. Stara i nova groblja, grobovi na području grada Senja i šire senjske okolice. *Senjski zbornik* 19: 81–108.

GLAVIČIĆ, Ante. 2003. Pregled starokršćanske i srednjovjekovne baštine Like, Podgorja i grada Senja. *Senjski zbornik* 30: 21–80.

GLAVIČIĆ, Miroslav. 1992/1993. Prilozi proučavanju poleogeneze i urbanističkog razvoja antičke Senije. *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru* 32(19): 79–104. https://doi.org/10.15291/radovipov.2276

GLAVIČIĆ, Miroslav. 1994. Značenje Senije tijekom antike. *Senjski zbornik* 21: 41–57.

GLAVIČIĆ, Miroslav. 2002. Nekropole antičke Senije. *Histria antiqua* 8: 313–319.

GOVORČIN, Petra, Igor BORZIĆ. 2018. Prilog poznavanju helenističke keramike iz liburnske Aserije. *Asseria* 14: 29–66.

HORVAT, Jana. 1997. *Sermin: A Prehistoric and Early Roman Settlement in Northwestern Istria*. Opera Instituti Archaeologici Sloveniae. Ljubljana: Inštitut za arheologijo, Založba ZRC.

ILKIĆ, Mato. 2017. Numizmatički nalazi s područja Ljupča. U *Župa Ljubač – zrcalo povijesnih i geografskih mijena u sjeverozapadnom dijelu Ravnih kotara*, ur. Josip Faričić, Jerolim Lenkić, 152–181. Zadar – Ljubač: Sveučilište u Zadru – Župa Svetog Martina Ljubač.

ILKIĆ, Mato, Markica REBIĆ. 2014. Noviji nalazi predcarskog novca iz Japodije i južne Liburnije. U *INCC 2013: Zbornik radova 7. međunarodnoga numizmatičkog kongresa u Hrvatskoj*, ur. Julijan Dobrinić, 94–108. Rijeka: Hrvatsko numizmatičko društvo.

IVANČEVIĆ, Vicko. 1996. Park Nehaj – Prilog istraživanju povijesti pošumljavanja i hortikulturnih radova. *Senjski zbornik* 23: 297–313.

JELIČIĆ RADONIĆ, Jasna. 1995. Pharos–antički grad. U *Pharos antički stari grad*, ur. Jasna Jeličić Radonić, B. Rauter Plančić, 96–115. Zagreb: Muzejsko galerijski centar.

JURIŠIĆ, Mario. 2000. Ancient Shipwrecks of the Adriatic, *Maritime Transport During the First and Second Centuries AD*, British Archaeological Reports, International Series 828. Oxford.

KIRIGIN, Branko. 1994. Grčko–italske amfore na Jadranu. *Arheološki vestnik* 45: 15–24.

KIRIGIN, Branko, Tea KATUNARIĆ, Lucijana ŠEŠELJ. 2005. Amfore i fina keramika (od 4. – 1. st. pr. Kr.) iz srednje Dalmacije: preliminarni ekonomski i socijelni pokazatelji. *Vjesnik za arheologiju i povijest dalmatinsku* 98: 7–21.

KIRIGIN, Branko, Lujana PARAMAN. 2020. Lončarski i ostali pokretni nalazi otkriveni u gospodarskoj zgradi palače Garagnin – Fanfogna (lapidariju Muzeja grada Trogira). U *Zaštitna arheološka istraživanja u Muzeju grada Trogira 1978. – 1980. godine*, ur. Danka Radić, 29–68. Trogir: Ogranak Matice hrvatske Trogir.

KLIŠKIĆ, Damir. 2002. Oružje i oruđe. U *Longae Salonae*, ur. Emilio Marin, 483–548. Split: Arheološki muzej u Splitu.

KOVAČIĆ, Vanja. 2002. Nuove scoperte nella Tragurion ellenistica. U *Grčki utjecaj na istočnoj obali Jadrana, Zbornik radova sa znanstvenog skupa održanog od 24.–26. rujna 1998. godine u Splitu*, ur. Nenad Cambi, Slobodan Čače, Branko Kirigin, 375–395. Split: Književni krug.

KONESTRA, Ana, Vedrana GLAVAŠ. 2024. *Senj – Štela: povezanost i potrošnja antičkoga grada kroz keramičke nalaze*. Zadar: MorePress Books.

KONESTRA, Ana, Marina UGARKOVIĆ. 2025. To Each their Own: Fine Wares, Appropriation and Changing Social Practices in the Last Centuries B.C. in the Kvarner (NE Adriatic, Croatia). U *Living in a World of Change: New Perspectives on Cultural Exchange and Transfer in the Hellenistic Mediterranean*, ur. Francesca Diosono, Dominik Maschek, 47–80. Wiesbaden: Reichert Verlag.

KLEMENC, Josip. 1940. Senj u prethistorijsko i rimsko doba. U *Hrvatski kulturni spomenici I. Senj*, ur. Artur Schneider, 1–10. Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti.

LAMBOGLIA, Nino. 1955. Sulla cronologia delle anfore romane di età repubblicana (II–I sec. A.C.). *Rivista di Studi Liguri* 21: 240–270.

LINDHAGEN, Adam. 2020. A Central Dalmatian Origin of the Adriatic Wine Amphorae? New Evidence from Xrf–Analysis. U *Exploring the neighborhood. The role of ceramics in understanding place in the Hellenistic world*, Proceedings of the 3rd Conference of IARPotHP Kaštela, June 2017, 1st–4th, ur. Ivanka Kamenjarin, Marina Ugarković, 343–352. Wien.

LJUBOVIĆ, Blaženka. 2000. *Senj u prapovijesti, antici i ranom srednjem vijeku*. Senj: Gradski muzej Senj.

LJUBOVIĆ, Blaženka. 2012. Senj – park Nehaj. *Hrvatski arheološki godišnjak* 9: 564–567.

LJUBOVIĆ, Blaženka. 2015. Senj – park Nehaj. *Hrvatski arheološki godišnjak* 12: 528–529.

MIRNIK, Ivan. 1987. Circulation of North African etc. Currency in Illyricum. *Arheološki vestnik* 38: 369−392.

MIRNIK, Ivan. 2009. Nacrt numizmatičke topografije Like. U *Identitet Like: korijeni i razvitak, Knjiga II*., ur. Željko Holjevac, 442–492. Zagreb – Gospić: Institut društvenih znanosti Ivo Pilar – Područni centar Gospić.

MOREL, Jean-Paul. 1981. *Céramique campanienne: les formes*. Rome: Ecole française de Rome.

OLCESE, Gloria. 2004. Anfore greco-italice antice: alcune osservazioni sull'origine e sulla circolazione alla luce di recenti ricerche archeologiche e archeometriche. U *Metodi e approcci archeologici, l'industria e il commercio nell'Italia antica*, ur. E. C. De Sena, H. Dessales, 173–192. BAR International Series 1262. Oxford.

PARAMAN, Lujana, Marina UGARKOVIĆ, Jasmin SCHEIFINGER, Laura REMBART, Daniel OBERNDORFER, Eduard VISKOVIĆ, Luise SCHINTLMEISTER, Paul KLOSTERMANN, Michaela BINDER, Martina STESKAL. 2020. Report on New Excavations in Ancient Trogir. The 2018 Croatian-Austrian Mission. *Jahreshefte des Österreichischen Archäologischen Institutes in Wien* 88: 387–459.

PARAMAN, Lujana, Marina UGARKOVIĆ. 2020. Gradinsko utvrđenje Sutilija: nove spoznaje temeljene na arheološkim nalazima prikupljenim neinvazivnim istraživanjima. *Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku* 113: 41–99.

PATSCH, Karl. 1990. *Lika u rimsko doba*. Gospić: Biblioteka „Ličke župe".

PECCI, Alessandra, John CLARKE, Mark THOMAS, Jean MUSLIN, Irene VAN DER GRAAFF, Lorenzo TONIOLO, Domenico MIRIELLO, Giovanna Maria CRISCI, Marta BUONINCONTRI, Giuliana DI PASQUALE. 2017. Use and reuse of amphorae, Wine residues in Dressel 2–4 amphorae from Oplontis Villa B (Torre Annunziata, Italy). *Journal of Archaeological Science: Reports* 12: 515–521. https:// doi. org/ 10.1016/j. jasrep. 2017.02.025

PESAVENTO MATTIOLI, Stefania. 2014. Le produzioni di anfore vinarie nei territori adriatici: questioni di metodo. U *Rimske keramičarske i staklarske radionice. Proizvodnja i trgovina na jadranskom prostoru, Zbornik 2. međunarodnog arheološkog*

kolokvija, Crikvenica, 28. – 29. listopada 2011., ur. Goranka Lipovac Vrkljan, Bartul Šiljeg, Ivana Ožanić Roguljić, Ana Konestra, 191–198. Zbornik instituta za arheologiju, Vol. 2. Crikvenica: Institut za arheologiju i Muzej grada Crikvenice.

PRAG, A. J. N. W. 1992. Grey glaze ware. U *An Iron Age and Roman Republican Settlement on Botromagno, Gravina di Puglia. Excavations of 1965–1974*, Volume II. The Artifacts, ur. A. M. Small, 134–154. Archaeological monographs of the British school in Rome 5, London.

ROTROFF, Susan. 1997. *Hellenistic pottery, Athenian and imported wheelmade table ware and related material, The Athenian Agora XXIX*. New Jersey: American School of Classical Studies at Athens.

SIMAT, Sanja, Boško LUGOVIĆ. 2011. Petrografsko – geokemijska obilježja i arheološki značaj vulkanskih žrvnjeva iz Bribirske glavice u Dalmaciji. U *Zbornik sažetaka, IV Savjetovanje geologa Bosne i Hercegovine sa međunarodnim učešćem*, ur. Ferid Skopljak, Alojz Filipović, Neđo Đurić, 50–51. Sarajevo: Udruženje geologa Bosne i Hercegovine.

STARAC, Alka. 2008. Promet amforama prema nalazima u Rovinjskome podmorju. *Histria Antiqua* 37: 85–114.

STARAC, Alka. 2020. *Deposit of Amphorae in the Quarter of St. Theodore, Pula*. Oxford: Archaeopress.

STARAC, Ranko. 2002. Arheološka baština Jadranova: izvješće o istraživanjima od 1993. do 2000. godine. *Vinodolski zbornik* 8: 189–206.

ŠEŠELJ, Lucijana. 2010. *Promunturium Diomedes: Svetište na rtu Ploča i jadranska pomorska trgovina u helenističkom razdoblju*. Ph.D. diss., Sveučilište u Zadru.

ŠEŠELJ, Lucijana, Mato ILKIĆ. 2014. Money circulation in Liburnia in the preimperial period: preliminary report. U *Akten der 5. Internationaler Österreichischer Numismatikertag in Enns 21. und 22. Juni 2012, Forschungen in Lauriacum 15*, ur. Michael Abram, Hubert Emmerig, Reinhardt Harreither, 43–53. Enns – Linz.

ŠUŠNJAR, M., J. BUKOVAC, L. NIKLER, I. CRNOLATAC, A. MILAN, D. ŠIKIĆ, I. GRIMANI, Ž. VULIĆ, I. BLAŠKOVIĆ. 1970. *Osnovna geološka karta SFRJ 1:100.000, List Crikvenica L33–102*. Zagreb – Beograd: Institut za geološka istraživanja, Savezni geološki zavod.

ŠUTA, Ivan. 2011a. Amfore iz 2. i 1. st. pr. Kr. U *Antički Sikuli*, ur. Ivan Šuta, Ivanka Kamenjarin, 77–85. Kaštel Lukšić: Muzej grada Kaštela.

ŠUTA, Ivan. 2011b. Žrvnjevi i nakovnji. U *Antički Sikuli*, ur. Ivan Šuta, Ivanka Kamenjarin, 104–109. Kaštel Lukšić: Muzej grada Kaštela.

ŠUTA, Ivan. 2012. Topografija kasnorepublikanske Salone u kontekstu novih nalaza iz Bencunuša. *Tusculum* 5: 7–19.

ŠUTA, Ivan. 2014. Amphora lids from Siculi. *Quaderni Friulani di Archeologia* 22–23: 109–129.

ŠUTA, Ivan. 2017. Amfore kao pokazatelj ekonomskih i društvenih odnosa u okolici Kaštelanskog zaljeva tijekom 2. i 1. st. pr. Kr. U *AdriAmphorae. Amfore kao izvor za rekonstrukciju gospodarskoga razvoja jadranske regije u antici: lokalna proizvodnja*,

ur. Goranka Lipovac Vrkljan, Irena Radić Rossi, A. Konestra, 26–33. Zagreb: Institut za arheologiju.

ŠUTA, Ivan, Boris ČARGO, Tatjana M. GLUHAK. 2017. Raw material variability and provenance of the Olynthus mills from the Greek settlements of Siculi and Issa / Dalmatia. U *Ground Stone Tools and Society. An International Conference on Quarrying, Production, Function and Exchange, Mainz, Sept. 12. – 15., AGSTR Mainz 2017* https://www.researchgate. net/publication/320559572_ Raw_material_variability_ and_provenance_of_the_ Olynthus_mills_from_the_ Greek_settlements_of_ Siculi_and_Issa_Dalmatia (posjet 15. 9. 2025.).

ŠUTA, Ivan, Dijana ŽAJA. 2025. Kasnorepublikanske amfore iz Sikula (Resnik). *Tusculum* 18: 7–63.

TONC, Asja, Ivan RADMAN-LIVAJA. 2017. Il materiale ceramico da Gradina sv. Trojica – analisi preliminare. U *Zbornik III. međunarodnog arheološkog kolokvija Rimske keramičarske i staklarske radionice. Proizvodnja i trgovina na jadranskom prostoru*, ur. Goranka Lipovac Vrkljan, Bartul Šiljeg, Ivana Ožanić Roguljić, Ana Konestra, 365–385. Crikvenica: Institut za arheologiju, Muzej grada Crikvenice.

TONIOLO, Alessandra. 1989. Anfore conservate nel magazzino del Museo di Este. In Civiltà Padana. *Archeologia e Storia del territorio* I: 45–74.

TOPIĆ, Miroslava. 2017. Keramika. U *Forum Naronitanum*, ur. Emilio Marin, 148–271. Vid: Arheološki muzej Narona.

UGARKOVIĆ, Marina. 2019. *Geometrija smrti: isejski pogrebni obredi, identiteti i kulturna interakcija. Antička nekropola na Vlaškoj njivi, na otoku Visu / The Geometry of Death: Issa's burial rites, identities and cultural interaction The ancient necropolis at Vlaška njiva on the island of Vis, I/1–2*. Katalozi i monografije Arheološkog muzeja u Splitu 6. Split – Zagreb: Arheološki muzej u Splitu, Institut za arheologiju.

UGARKOVIĆ, Marina, Ana KONESTRA. 2018. Hellenistic and Early Roman pottery from Soline bay of the St. Clement island. U *Praetoria longe lateque lucentia*, *Zbornik radova posvećen Vlasti Begović povodom 65. obljetnice života*, Zbornik Instituta za arheologiju 8, ur. Marina Ugarković, 71–107. Zagreb: Institut za arheologiju.

UGARKOVIĆ, Marina, Ana KONESTRA. 2020. Stobreč – bedemi: preliminarni pregled keramičkih nalaza s istraživanja 2012. godine. U *Okolica Kaštelanskog zaljeva u prošlosti*, Izdanja HAD 33, ur. Ivanka Kamenjarin, Domagoj Tončinić, 47–64. Zagreb: Izdanja Hrvatskog arheološkog društva.

UGARKOVIĆ, Marina, Ranko STARAC. 2022. One man's trash is another man's trea sure. Household waste deposit from Porta Pisana and trends of fine ware consumption within the settlement of Krk (in the last centuries BCE). U *Roman Pottery and Glass Manufactures. Production and Trade in the Adriatic Region and Beyond, Proceedings of the 4th International Archaeological Colloquium (Crikvenica, 8-9 November 2017)*, ur. Goranka Lipovac Vrkljan, Ana Konestra, Anamarija Eterović Borzić, 254–284. Oxford: Archaeopress.

VANDERMERSCH, Christian. 1994. *Vins et amphores de Grande Grèce et de Sicile. Ive–IIIe s. Avant J.-C*. Naples: Centre Jean Bérard.

VILIČIĆ, Melita. 1988. Povijesna topografija III – Urbanistički tragovi rimske Senije. *Senjski zbornik* 15: 65–70.

VON GONZENBACH, Victorine. 1975. U *Excavations at Salona, Yugoslavia (1969–1972)*, ur. C. W. Clairmont, 181–209. Park Ridge, New Jersey: Noyes Press.

WILL, Elisabeth L. 1982. Greco-Italic Amphoras. *Hesperia* 51: 338–356.

ZMAIĆ, Vesna, Igor MIHOLJEK. 2013. Podvodno arheološko istraživanje lokaliteta Desilo – Hutovo Blato. *Portal* 4: 171–186.

Nehaj (Senj): New Insights into the Settlement and Connectivity of Late Iron Age Senia

Different interpretations regarding the function and character of the site on the hill of Nehaj – a prominent elevation located south of Senj – have been presented in earlier archaeological literature. As early as the 19th century, on the basis of numerous surface amphora fragments, it was proposed that the area represented a "necropolis in which cremated individuals were buried in large ceramic amphorae". Later scholarship suggested that during the 2nd–1st centuries BCE the southwestern slopes of Nehaj may have hosted a small settlement or some form of economic facility, possibly a workshop area or a rural villa (villa rustica), with the spring located at the shoreline in the area of Crljenka, below the southwestern slopes, potentially playing a key functional role in this interpretation.

During works at Nehaj Park in 2012, a significant quantity of movable archaeological material was collected. In February 2019 a systematic field survey of Nehaj was conducted with the aim of assessing its archaeological potential. For this purpose, a grid composed of 20 × 20 m units was created in order to enable systematic surface inspection and recording of finds. The survey documented a broad distribution of numerous surface finds that clearly outlined the area and boundaries of the site. The finds are most numerous and densely concentrated on the northwestern and western slopes, with smaller concentrations on the eastern and southwestern slopes. Analysis of the Digital Terrain Model (DTM) of Nehaj, based on the latest LiDAR data, revealed traces of a rampart up to 5 m wide, extending approximately 120 m from the western slopes towards the summit plateau. The location, alignment, and monumental proportions of this structure, together with the local topography, reflect the defensive character of the site and an intentional restriction of access from the most accessible eastern side of the elevation. Further support for this interpretation derives from the relationship between architectural remains and the distribution of surface finds: the highest concentration and density of movable material were recorded within the perimeter of the rampart. The regularity of this pattern is also understandable in the context of the microclimatic characteristics of the terrain: the

northwestern slopes of Nehaj provide the most favourable conditions for permanent human occupation – naturally protected by steep slopes on two sides, exposed to sunlight and sheltered from the bora wind, while at the same time situated very close to a sheltered coastal inlet only a few hundred metres away.

The assemblage examined in this study consists of 67 artefacts, the majority of which are ceramic (60); amphora sherds: 21, amphora stoppers: 28, fineware: 8, coarseware (3), accompanied by a small number of metal (3), glass (1), and ground-stone objects (3). Most of material was collected during works in park 2012, while the other was yielded in the systematic field survey carried out in 2019. A previously unpublished bronze coin from Nehaj, now kept in a private collection in Senj, has also been included.

Among the amphora rims recovered on Nehaj, earlier varieties of Greco–Italic amphorae (G–I) – those datable to the late 4th and early 3rd centuries BCE – are notably absent. Several fragments may be attributed to later varieties of G–I amphorae characterized by an almost completely horizontal triangular rim (T. 1; T. 2: 1), often with a groove directly beneath the rim (T. 1: 1–4; T. 2: 1). These forms correspond to type Will 1C of the late 3rd century BCE and continued into the 2nd century BCE. Morphologically, these fragments also show links with early Lamboglia 2 amphorae, which is unsurprising given the gradual development of the latter from G–I shapes. Different variants showing similar characteristics may therefore be interpreted as transitional forms. Some specimens lose the triangular rim profile entirely and adopt classical features characteristic of L2 amphorae (T. 2: 2–9). A potential transitional form between L2 and Dressel 6 amphorae – the production of which developed toward the end of the 1st century BCE – may, with caution, be recognized among the examples from Senj (e.g. T. 2: 8). The stamp NICO from Nehaj – already recorded in the 19th century– is attested in Pula, where the same inscription appears on L2, type C amphorae. It is presumed to represent the initial element of a Greek personal name, while the full name is documented on amphora specimens from Butrint and Este. Among the finds from Nehaj are ceramic amphora stoppers, including 11 wheel-made examples (T. 3) and 17 mold-made specimens (T. 4; T. 5: 1–5). Relief decoration appears on several stoppers, including geometric motifs and globules (T. 4: 5), arrow–shaped motifs (T. 4: 3, 4), and letter–like marks such as Z or N (T. 4: 12).

Only a small number of fragments of imported tableware corresponding to the (late) Hellenistic period were documented at Nehaj. Several body sherds, along with one rim and one base, may be attributed to black–gloss ware (T. 5: 6–8, 13). One rim fragment likely belongs to one of the most common Hellenistic bowl types – a simple bowl with an inward–curving rim (T. 5: 6), probably dating to the late 3rd or 2nd century BCE. Several fragments, mostly body sherds (T. 5: 9–11) and one base (T. 5: 12), belong to grey–slipped late Hellenistic tableware, representing standard products of the late 2nd and 1st centuries BCE and still in use in the early Imperial

period. Comparable forms of black–gloss and related grey–slipped fine wares have been documented in numerous contexts throughout the Kvarner region. This suggests that the wider adoption of imported fine ware in the northern Adriatic, particularly the Kvarner Gulf, can be traced from the late 4th and especially the 3rd century BCE onward. In the earlier phases these imports originated primarily from workshops in southern and central Italy, and later increasingly from regional production centres.

Among the coarse pottery, three fragments were documented: one handle (T. 5: 14) and two base fragments (T. 5: 15–16). Their characteristics are not sufficiently diagnostic for precise dating, and they can be broadly classified as local coarse ware typical of prehistoric contexts in the region. Three small ground–stone artefacts may be identified as quernstones. Two specimens (T. 5: 17–18) are characterized by a porous and vesicular texture typical of volcanic stone. Similar quernstones made of volcanic material have been noted on other hillfort sites along the Velebit littoral (e.g., Senj–Kuk, Sveti Juraj–Gradina, Starigrad–Gradina), and although they have not yet been comprehensively studied, they align with other imported material that most likely reached the area via maritime routes.

The numismatic assemblage includes a bronze coin (AE, 26.4 mm, 11.51 g, 12 h) belonging to an emission of the Numidian Kingdom minted under Masinissa or his successors (208–148 BCE and later) (Fig. 3: 1). This previously unpublished example from Nehaj complements existing finds of Numidian coins in the wider Senj area. As some of the northernmost occurrences of such coins in the eastern Adriatic, the Senj examples further confirm their northward distribution and underline one of the possible corridors of their arrival into the trans–Velebit hinterland. Other metal finds include a small bronze tweezer (39 × 4 mm; Fig. 3: 2), a small bronze hook with a short neck and rounded section (Fig. 3: 3), and a blue cylindrical glass bead fragment, likely part of a larger piece of jewellery (Fig. 3: 4).

This assemblage convincingly confirms a chronological range between the (late?) 3rd and 1st centuries BCE as the period of activity on Nehaj. Moreover, the presence of late G–I amphorae, combined with fragments morphologically close to classical L2 examples, suggests – cautiously – that amphorae, as the most numerous material category, may more precisely define the peak of site activity in the 2nd and early 1st centuries BCE. Through its features – fortifications, movable finds, elevated position, and prominent role within its surrounding landscape – Nehaj conforms to the pattern of hillfort sites that – at least from the Late Bronze Age onward – shaped settlement systems on the slopes of Velebit. The documented finds clearly indicate settlement activities, and their composition corresponds to typical surface assemblages found at numerous hillforts along the Velebit coast that functioned as central settlements of local communities during the Late Iron Age.

The large number of amphora fragments in association with ceramic stoppers suggests the possibility of specific economic activities linked to the handling, storage, and redistribution of amphorae and their contents. Beyond Nehaj, G–I

and L2 amphorae have been documented in Senj at the sites of Kuk and Štela and at several underwater locations in the vicinity, possibly anchorages or disturbed shipwrecks, all of which clearly indicate extensive maritime and commercial contacts with the wider Adriatic region. Recent research connects the abundance of amphorae in this area with new forms of intensified distribution and consumption of wine – conventionally associated with the primary function of these amphora types (vinaria). A similar situation is observable across the Kvarner region, where earlier amphora forms such as Corinthian B are notably scarce and early G–I types are comparatively infrequent, while L2 amphorae are widely distributed. This pattern may indicate a comparatively later adoption of widespread wine consumption – from the 3rd to 2nd centuries BCE – in contrast to the central and southern Adriatic, and potentially highlights the central role of Roman traders who were particularly active in expanding amphora–borne commerce. The quantity of amphora fragments already documented at sites in Senj suggests that the scale of trade exceeded the needs of the local market. This points to the existence of developed redistribution mechanisms in which Senia played an important mediating role. The intensive circulation of amphorae and their contents may therefore have been one of the key drivers of economic growth and the strengthening of Senia's position within regional contact networks during the Late Iron Age and Republican period.

New insights from Nehaj allow a revised understanding of the topography and settlement patterns of prehistoric Senia. The concentration of Hellenistic and late Republican finds documented at three apparently distinct micro–locations – Kuk, Štela, and Nehaj – suggests that the settlement pattern in the narrower Senj area at the transition from protohistoric to historic periods was at minimum dispersed and potentially multi–centralised. Although the absence of systematic excavations and stratigraphic data limits the precise chronological relationships between these micro–locations, their spatial proximity suggests that they belonged to a single settlement and administrative unit that had taken shape no later than the Late Iron Age. Various imported objects – fragments of Hellenistic and Late Republican amphorae, stoppers, fineware, numismatic and other finds – stand out as strong indicators of economic, settlement, and commercial activity at Nehaj from the late 3rd to the 1st century BC. In this context, Nehaj emerges as one of the key points for understanding the complex spatial organization, economic processes, and social changes that shaped the final phase of Senia's transformation from a local Iron Age community into a Roman urban center.

Key words: *Senia*, Nehaj, protohistory, amphorae, amphora stoppers, hellenistic pottery, coinage

Ključne riječi: Senija, Nehaj, protohistorija, amfore, čepovi amfora, helenistička stolna keramika, novac

Pio Domines Peter
Institut za arheologiju
Jurjevska ulica 15
10000 Zagreb
pdpeter@iarh.hr

Marina Ugarković Džafić
Institut za arheologiju
Jurjevska ulica 15
10000 Zagreb
mugarkovic@iarh.hr

FILOZOFSKI FAKULTET SVEUČILIŠTA U ZAGREBU
ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
INSTITUTE OF CROATIAN HISTORY
INSTITUT FÜR KROATISCHE GESCHICHTE

RADOVI
57
Broj 1

ZAVOD ZA HRVATSKU POVIJEST
FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

FF press

ZAGREB 2025.

RADOVI ZAVODA ZA HRVATSKU POVIJEST FILOZOFSKOGA FAKULTETA SVEUČILIŠTA U ZAGREBU

Knjiga 57, broj 1

Izdavač / Publisher
Zavod za hrvatsku povijest
Sveučilište u Zagrebu
Filozofski fakultet, Odsjek za povijest
FF press

Za izdavača / For Publisher
Domagoj Tončinić

Glavni urednik / Editor-in-Chief
Filip Šimetin Šegvić

Izvršni urednik / Managing editor
Zvjezdana Sikirić Assouline

Zamjenik glavnog urednika / Assistant Editor-in-Chief
Luka Špoljarić

Uredništvo / Editorial Board
Inga Vilogorac Brčić (stara povijest/ancient history), Trpimir Vedriš (srednji vijek/medieval history), Hrvoje Petrić (rani novi vijek/early modern history), Martin Previšić (suvremena povijest/contemporary history), Tvrtko Jakovina (globalna povijest/global history), Silvija Pisk (zavičajna povijest/local history), Tomislav Galović (pomoćne povijesne znanosti/auxiliary sciences of history)

Izvršni urednik za međunarodnu komunikaciju / Executive editor for international communication
Nada Zečević

Urednik recenzija / Review Editor
Kornelija Jurin Starčević

Međunarodno uredničko vijeće / International Editorial Council
Denis Jevgenjevič Alimov (Sankt Peterburg), Csaba Békés (Budapest), Jakub Beneš (London), Rajko Bratož (Ljubljana), Svetlozar Eldarov (Sofija), Toni Filiposki (Skopje), Aleksandar Fotić (Beograd), Vladan Gavrilović (Novi Sad), Hannes Grandits (Berlin), Kateřina Horníčková (České Budějovice / Olomouc), Catherine Horel (Pariz), Angela Ilić (München), Egidio Ivetić (Padova), Husnija Kamberović (Sarajevo), Irina Lyubomirova Ognyanova-Krivoshieva (Sofija), Axel E. W. Müller (Leeds), Beata Możejko (Gdanjsk), Géza Pálffy (Budapest), Zlatko Pleše (Chapel Hill), Ioan-Aurel Pop (Cluj), Alexios G. C. Savvides (Kalamata), Vlada Stanković (Beograd), Zrinka Stahuljak (Los Angeles), Ludwig Steindorff (Kiel), Peter Štih (Ljubljana), Andrea Vanina Neyra (Buenos Aires), Radina Vučetić (Beograd), Christina Lutter (Beč) i Andrej Hozjan (Maribor)

Tajnik uredništva / Editorial Board Assistant
Dejan Zadro

Adresa uredništva/Editorial Board address
Zavod za hrvatsku povijest, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu,
Ivana Lučića 3, HR-10 000, Zagreb
Tel. ++385 (0)1 6120191

Časopis izlazi jedanput godišnje / The Journal is published once a year
Časopis je u digitalnom obliku dostupan na / The Journal in digital form is accessible at: Portal znanstvenih časopisa Republike Hrvatske „Hrčak“ http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp

Financijska potpora za tisak časopisa / The journal is published with the financial support by:
Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa Republike Hrvatske

Časopis je indeksiran u sljedećim bazama / The Journal is indexed in the following databases:
Directory of Open Access Journals, EBSCO, SCOPUS, ERIH PLUS, Emerging Sources Citation Index - Web of Science

Naslovna stranica / Title page by
Marko Maraković

Grafičko oblikovanje i računalni slog / Graphic design and layout
Marko Maraković

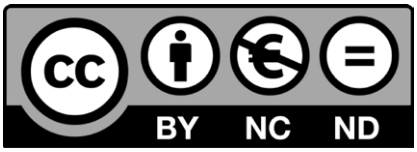
Lektura / Language editors
Katarina Starčević (hrvatski / Croatian)
Tomislav Brandolica (engleski / English)

Korektura / Copy editing
Marta Janković

Ilustracija na naslovnici
Muza Klio (Alexander S. Murray, *Manual of Mythology*, London 1898)

Časopis je u digitalnom obliku dostupan na Portalu znanstvenih časopisa Republike Hrvatske „Hrčak“ http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp

The Journal is accessible in digital form at the Hrcak - Portal of scientific journals of Croatia http://hrcak.srce.hr/radovi-zhp

Djelo je objavljeno pod uvjetima Creative Commons Autorstvo-Nekomercijalno-Bez prerada 4.0 Međunarodne javne licence (CC-BY-NC-ND) koja dopušta korištenje, dijeljenje i umnažanje djela, ali samo u nekomercijalne svrhe i uz uvjet da se ispravno citira djelo i autora, te uputi na izvor. Dijeljenje djela u prerađenom ili izmijenjenom obliku nije dopušteno.